

S T R A I P S N I A I

ISSN 1392-1681

RUSIJOS ISTORIJS POLITIKA¹

RAIMUNDAS LOPATA

Rusijos istorijos politiką Lietuvos autoriams tirti nėra lengva. Analizę komplikuoja kelios aplinkybės. Lietuvos ir Rusijos diplomatiniai bei informaciniai karai istorijos temomis daugiausia skatino istorinius, bet ne politologinius tyrimus. Lietuvoje klausimai, kas ir kaip formuoja istorijos politiką Rusijoje, koks jos turinys ir kokią funkciją ta politika atlieka, liko iš esmės nenagrinėti. Analizę komplikuoja ir rusų politologų, istorikų, žurnalistų bei politikų nesutarimai dėl tokios politikos egzistavimo. Atliktas tyrimas atskleidė, kad posovietinė Rusija suvokia istorinės atminties svarbą, t. y. suvokia, kad istorinė atmintis ir jos formos priklauso nuo valstybės politikos. Rusijos istorijos politikos genezė rodo, kad šios politikos kryptis priklauso nuo šalies valdžios geopolitinio apsisprendimo. Šaltojo karo pabaiga nepajėgė paslėpti fundamentalių Europos ir Rusijos skirtumų. Liberalizmo ir demokratijos banga, užliejusi Vidurio ir Rytų Europą, kartu ir Rusijos Federaciją, B. Jelcino Rusijoje sukėlė įtampą, kurios tuometinė valdžia nesugebėjo įveikti istorijos politikos priemonėmis artindama Rusiją prie Vakarų. V. Putinas ėmėsi

¹ Straipsnis parengtas, įgyvendinant mokslinių tyrimų projektą „Istorijos politika kaip valstybės geokultūrinio ir geopolitinio tapatumo įtvirtinimo įrankis“ (vadovas – prof. Raimundas Lopata). Projektas įgyvendinamas pagal mokslinių tyrimų sutartį su Lietuvos mokslo taryba, Nr. VAT-31/2012. Už pagalbą ruošiant bibliografinį aprašą dėkoju Linui Mickui.

ieškoti išeities ir ją surado. Išnaudodamas tarptautinės politikos pokyčius, jis kuria Rusijos kaip tarptautinės galios įvaizdį. Istorijos politika pajungiama šiam įvaizdžiui kurti, taip pat naudojama kaip vidaus politikos įrankis. Šalies istorijos politika yra manipuliacinė, pajungta valdžios interesams.

Ivadas

Rusijos istorijos politiką Lietuvos autoriams tirti nėra lengva. Analizę komplikuoja kelios aplinkybės. Lietuvos ir Rusijos diplomatiniai bei informaciniai karai istorijos temomis daugiausia skatino istorines, į istorinės tiesos paieškas orientuotas studijas, bet ne politologinius tyrimus². Lietuvoje klausimai, kas ir kaip formuoja istorijos politiką Rusijoje, koks jos turinys ir kokią funkciją ta politika atlieka, liko iš esmės nenagrinėti. Antra, minėtą analizę komplikuoja ir rusų politologų, istorikų, žurnalistų bei politikų nesutarimai dėl tokios politikos egzistavimo. Kad ir kokios būtų akademinės, visuomeninės ar politinės savės identifikacijos, vieni aiškina, jog tokios politikos nėra, o kiti tvirtina esą yra priešingai. Klausimų kyla, aiškinantis argumentus, kuriais šie požiūriai yra grindžiami.

1. Rusų ginčas dėl istorijos politikos

Ryškiausias pirmosios stovyklos atstovas – Modestas Klerovas, ilgametis informacinės agentūros „Regnum“ vyriausiasis redaktorius, buvęs Vladimiro Putino administracijos Tarprekšionių ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis valdybos vadovas. Savo požiūrį jis trumpai yra pristatęs ir lietuvių auditorijai. 2009 m. liepą Vilniuje „Litovskij kurjer“ surengtoje diskusijoje „Lietuvos ir Rusijos santykių perspektyvos arba stagnacija“ M. Klerovas pareiškė, kad, nepaisant Rusijos

² Pavyzdžiui, žr.: Laurinavičius Č., „Istorijos vaidmuo Lietuvos – Rusijos santykiuose“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006, p. 163–178; Šepetys N., „Lietuvos vaizd(avimas) šiuolaikiniuose Rusijos istorijos vadovėliuose“, *Lietuvos istorijos studijos* 22, 2008, p. 144–162.

Federacijos prezidento sudarytos komisijos, kovojančios su istorijos falsifikavimu, ir jo paties pastangų, Rusijoje nėra istorijos politikos: „Tarkime, ji nesigauna [nepavyksta], tarkime, rusams ji sudėtinga.“³ Plačiau šią tezę vyr. redaktorius argumentuoja 2012 m. Maskvoje išleistame straipsnių rinkinyje „Predel imperij“ („Imperijų riba“).

Pasak M. Kolerovo, „valstybėje turi būti tam tikras konsensusas istorinės praeities atžvilgiu, priešingu atveju ji susidurs su identiteto problema. Kita vertus, valstybė neturi užsiimti mokslinės tiesos paieškomis, nes tai – profesionalų reikalas. Valstybei gi teisėtai susirūpinus ta aplinkybe, jog istoriniai ginčai tampa išorinio spaudimo Rusijai, jos valdžiai bei visuomenei instrumentu, mūsų valstybei trūksta kompetencijos suformuluoti adekvačius požiūrius istorinėmis temomis“ (p. 25). Priežastys, kodėl taip atsitiko, yra dvi.

Pirmoji – institucinė biurokratinė. Istorija buvo palikta biurokratinių sprendimų valioje ir ypač nerangios rusų diplomatijos rankose. „Ką gi susidūrus su „istorinėmis“ etninio nacionalizmo agresijomis savo visuomenei siūlo, – negailėdamas aštrių žodžių rašo M. Kolerovas, – bukas rusiškasis biurokratinis nacionalizmas, tiesiogiai prieštaraudamas Rusijos Konstitucijai, traukiantis iš pelėsiais apaugusio MGIMO gauto išsilavinimo savadarbį Rusijoje „istoriškai gyvenančių tautų“ sąrašą tam, kad atkirstų, atleistų ir apribotų istorinę Rusiją Smolensko aikšte, maksimum – Sadovaja žiedu, juosiančiu Maskvą“ (p. 46). Paskutinėse frazėse vaizdžiau pridengta antroji priežastis, kuri M. Kolerovui neleidžia kalbėti apie Rusijos istorijos politiką.

Ši priežastis – tai netinkamai rusiškosios biurokratijos naudojama Rusijos kaip valstybės koncepcija. Pasak ilgamečio „Regnum“ vyr. redaktoriaus, Rusija „pasmerkta pretenduoti į imperinį perimamumą“, nes priešingu atveju ji „neišsaugotų savo vientisumo“ (p. 63). M. Kolerovo samprotavimų pagrindas – istorinės Rusijos koncepci-

³ Digrytė E., „Iš M. Kolerovo lūpų – kaltinimai dėl revizionistinės politikos“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/is-mkolerovo-lupu-kaltinimai-del-revizionistines-politikos.d?id=23351220>>, 2013 06 14.

ja, geopolitiniais terminais kalbant, į imperinį palikimą apeliuojanti posovietinė Rusija buvusios SSRS ribose. Ši koncepcija turi tapti Rusijos istorijos politikos pagrindu, leidžiančiu jai išspręsti tapatumo ir teisėtumo klausimus. Todėl suprantamesnė tampa M. Kolerovo pastaba minėtoje diskusijoje Vilniuje, esą Baltijos šalių, Ukrainos ir panašių valstybių specialistai istorijos politikos klausimais jau seniai dirba finansuojami iš Vakarų ir „pamišę, kurios šalies piliečiais yra“⁴. M. Kolerovas akcentavo menamas geopolitines skirtis, kurias įveiks bendra istorinė praeitis, o iš tikrųjų, Rusijos kaip buvusios metropolijos poimperinė trauka.

Geopolitinį M. Kolerovo rusiškosios istorijos politikos neigimo kontekstą iliustruotų ir jo mintys apie Rusijos ir Lenkijos istorinius santykius minėtame „Predel imperij“. „Lenkija – senas, genetiškai artimas, istoriškai angažuotas, intelektualiai aktyvus Rusijos konkurentas ir pašnekovas, – rašo straipsnių rinkinio autorius. – Ir ne biurokratinei, *a priori* kompromisinei, istoriškai neišsilavinusiai rusiškajai diplomatijai su juo susitvarkyti. Juk uždavinys – ne tik atsilaikyti konkurencinėje kovoje, bet ir sukurti istoriškai pagrįstą bei ekonomiškai beprecedentę Rusijos ir Lenkijos sąjungą, kurioje ir būtų surastas bendras politinis sprendimas Rytų Europai, Rytų Kresams ir istorinei Vakarų Rusiai. Rytų politikos realumas, istorinė patirtis ir vyraujanti misionieriška intuicija, daugiatautės Žečpospolitos (imperijos) patirtis – vienintelis stabilus Lenkijos pamatas dialogui su daugiataute, neetnine Rusija (imperija). Šių dviejų imperinių patirčių dialogas, jų lygus „poimperiškumas“ – tikras pagrindas istoriniam susitaikymui“ (p. 84–85). Atrodytų, jog kalba ne Modestas Kolerovas, o gerai žinomas Rusijos geopolitikas, vienas iš neoeurazijizmo doktrinos pradininkų Aleksandras Duginas. Neigdamas Rusijos istorijos politikos egzistavimą ir aiškindamas, kokia ji turėtų būti, ilgametis „Regnum“ vyr. redaktorius naudoja argumentus, labai artimus rusiškojo neoeurazijizmo teoretikams.

⁴ Ibid.

Antrosios stovyklos atstovai ginčija pagrindinę M. Kolerovo tezę. Jie tvirtina, kad Vakaruose kilusi gana nauja istorinės visuomeninės sąmonės organizavimo forma – istorijos politika nėra svetima pokomunistinei Rusijai. Iki XXI a. pradžios dažniau vadintas istorine atmintimi, atminties politika ar istorijos politizacija, šis reiškinys yra įgavęs sisteminės politikos formą. Ją vykdydama politinė valdžia terpiasi į profesionalių istorikų darbą ir jį kreipia, siekdama paremti tas istorijos interpretacijas bei jų pateikimo visuomenei formas, kurios atitiktų specifinius politinius valdžios tikslus.

Nemažai rašantis ir kalbantis šia tema istorikas Aleksejus Mile-
ris, vadovaujantysis Rusijos mokslų akademijos Socialinių mokslų mokslinės informacijos instituto darbuotojas, skiria keturis elementus, apibūdinančius istorijos politiką: a) istorija ir atmintis vertinamos kaip politinės kovos su užsienio ir vidaus oponentais arena; b) politikai grindžia savo veiksmus, apeliuodami į istorinį tokių veiksmų universalizmą; c) politikai tvirtina, kad užsienio priešai nuosekliai plėtoja praeities įvykių interpretacijas, keliančias grėsmę šalies interesams, todėl su tokiais istorijos vertinimais reikia nuosekliai kovoti; d) pasirinktą istorijos politiką pagrindžia švietimo sistema, todėl pačios sistemos silpnumas istorijos politiką daro pažeidžiamą⁵. Istorikas šiuos elementus vadina universaliais istorijos politikos elementais, nors ir nieko nekalba apie tokios politikos poveikį tapatumui. Tačiau ypač pabrėžiami išorinės grėsmės ir „silpno“ švietimo motyvai leidžia manyti, jog A. Mileris labiau bando sisteminti rusiškąjį istorijos politikos kontekstą. Tai rodo ir istoriko išskiriamos tą kontekstą konkrečiau apibūdinančios tendencijos.

Politiniais sprendimais Rusijoje buvo įkurtos specialios institucijos, kontroliuojančios istorinius tyrimus, archyvinių dokumentų skelbimą ir spausdinimą. Politiškai bandoma reguliuoti ir unifikuoti istorijos vadovėlių leidimą. Imtasi priemonių teisiškai reglamentuoti

⁵ Gorenburg D., *The Politics of Russian History: Editor's Introduction*, <<http://russiamil.wordpress.com/2010/10/25/>>, 2013 06 16.

istorijos interpretacijas ir jas ideologiškai remti. A. Mileris daro išvadą, kad Rusijoje istorijos politikos įgyvendinimui yra taikomi tipiški (ir Vakarams būdingi) metodai, kuriais siekiama prižiūrėti, kontroliuoti ir kurti istorinę sąmonę⁶. Tačiau išvada pateikiama ne be išlygų. Istorikas pripažįsta, kad metodų tipiskumas gana dialektinis. Nors formos panašios, turinys dažnai skiriasi.

„Štai Lenkijoje išleistas istorijos vadovėlis, – pasakoja A. Mileris. – Jame aprašyta ne tik Katynė. Jame aprašyta ir tai, kaip lenkai, Hitleriui užgrobus Čekoslovakiją, su malonumu prigriebė teritorijos gabalus. Tokių vadovėlių mes neturime.“⁷ Istorikas pabrėžia istorinės tiesos ir sąžiningumo trūkumą Rusijos istorijos vadovėliuose.

Aptardamas Rusijos istorijos politikos institucinį pobūdį, Socialinių mokslų mokslinės informacijos instituto vadovaujantysis darbuotojas atkreipia dėmesį į jos sovietinį paveldą. Reformos paskatino tam tikrą nuomonių pliuralizmą, tačiau pagrindinių institucijų dvasia tebeliko sovietinė⁸. 2009 m. gegužės 19 d. tuomečio prezidento Dmitrijaus Medvedevo įsaku prie Rusijos Federacijos prezidento institucijos buvo sudaryta Komisija kovai su mėginimais falsifikuoti istoriją pažeidžiant Rusijos interesus. Formaliai įkurta institucija turi analogų gretimose valstybėse. Tačiau bent keli struktūriniai ir funkciniai skirtumai jos neleidžia priskirti prie tipiškų.

Specialiųjų tarnybų atstovų įtraukimas į Komisijos sudėtį, pasak istoriko, rodo, jog valdžia nekeis *status quo* archyvų klausimu – dokumentai bus atrenkami selektyviai ir tik „išrinktiesiems“⁹. O pagrindinis funkcinis Komisijos uždavinys – diplomatinė ir propa-

⁶ Miller A., „Russia: Politics and History. How It Is Done in Russia“, *Russia in Global Affairs*, <http://eng.globalaffairs.ru/number/Russia:_Politics_and_History-14896>, 2013 06 16.

⁷ Mileris A., pasisakymas diskusijoje „Kaip užbaigti SSRS istoriją“, 2008 m. balandžio 4 d., <<http://www.polit.ru/article/2008/04/24/istpamat/>>, 2013 06 17.

⁸ Ibid.

⁹ Miller A., „Russia: Politics and History. How It Is Done in Russia“, *Russia in Global Affairs*, <http://eng.globalaffairs.ru/number/Russia:_Politics_and_History-14896>, 2013 06 16.

gandinė kova su nenaudingais Rusijai istorinės praeities vertinimais, pirmiausia siekiant minimizuoti sovietų nusikaltimus prieš tas valstybes, kurios buvo SSRS okupuotos ar pateko į jos įtakos orbitą¹⁰. Paprastai Vakaruose stengiamasi valstybių santykiuose istorijos nepaversti vidaus ar užsienio politikos įkaite. Rusijoje įkurtos Komisijos pavyzdys rodo ką kita. Nors 2012 m. vasarį nenurodžius priežasčių ji prezidento įsaku buvo paleista, A. Mileriui lieka neaiški Rusijos istorijos politikos paskirtis – užtikrinti politinio režimo teisėtumą, formuoti istorinę sąmonę kaip neatsiejamą kultūrinio tapatumo dalį, įtvirtinti valstybinę politinę savimonę, derinti šiuos tikslus ar imituoti tokią politiką atsižvelgiant į vidaus ir išorės aplinkybių konjunktūrą? Pasak istoriko, „ši šalis nuolat demonstruoja sugebėjimą išorines, iš užsienio atėjusias idėjas paversti absurdu“¹¹. A. Mileris pripažįsta, kad politinis režimas Rusijoje vykdo istorijos politiką. Tačiau kaip analitikas jis nuleidžia rankas, nežinodamas, kaip tą politiką objektyviai tirti.

Prisimenant pirmiau pateiktus M. Kolerovo samprotavimus, galima teigti, jog ginčiuose dėl fakto – egzistuoja istorijos politika Rusijoje ar ne? – ieškoma atsakymų į pamatinius klausimus: kokie yra ar turėtų būti bendrieji istorijos politikos principai; kokia istorijos pažinimo paskirtis ir istorijos ugdymo tikslai; kokiomis realijomis yra ar turėtų būti grindžiama istorijos politika ir kokios funkcijos šiai politikos sričiai yra ar turėtų būti priskiriamos?

Santykio tarp istorijos (istorinės atminties, istorijos interpretacijos) ir politikos pokomunistinėje Rusijoje genezė atskleidžia, kokius atsakymus į šiuos klausimus pateikia rusų politinio visuomeninio gyvenimo praktika žlugus SSRS. Šio santykio raida parodo Rusijos politinio režimo bandymus instrumentalizuoti istoriją.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

2. *Boriso Jelcino Rusija: istorija ir politika*

Pirmaisiais veiksniais, kurie turėjo įtakos politikos ir istorijos santykiui pokomunistinėje Rusijoje, tapo Michailo Gorbačiovo *glasnost* (viešumo) kursas ir Sovietų Sąjungos žlugimas.

Glasnost buvo sumanyta kaip būdas atnaujinti SSRS komunistų partiją, jos veiklą padaryti skaidresnę ir artimesnę liaudžiai. Tačiau to meto aplinkybėmis viešumas paskatino suabejoti sovietinės santvarkos institucijomis ir idėjomis, taip pat formuotis naujai politinei kultūrai, pagrįstai istorine tiesa. Ideologizuotos istorijos srityje egzistavę draudimai bei apribojimai buvo naikinami vos ne kiekvieną dieną. Daugiau nei pusę tekstų, spausdinamų savaitiniuose ar mėnesiniuose leidiniuose, nagrinėjo vadinamąsias istorijos „baltas dėmes“, o iš esmės – sovietinio režimo, ypač stalininio laikotarpio, nusikaltimus bei istorijos klastojimus apskritai. Kelias į istorinę tiesą tapo tiltu į moralinį apsisvalymą. 1988 m. vasarą M. Gorbačiovas, siekdamas likti ištikimas viešumo politikai, buvo priverstas metams atšaukti visuotinį Sovietų Sąjungos istorijos egzaminą stojantiejiems į aukštąsias mokyklas. Buvusias ideologizuotas istorines tiesas viešajame gyvenime ėmė užgožti nauji praeities vertinimai.

Verta prisiminti ir chronologiškai panašų Prancūzijos atvejį. Po ilgų ir audringų akademinų diskusijų dėl Prancūzijos didžiosios revoliucijos priežasčių bei pobūdžio oficialusis Paryžius XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje nutarė laikinai išbraukti iš nacionalinio istorijos egzamino klausimus, skirtus šiai revoliucijai¹². Istorija tuometinėje SSRS ir Prancūzijoje parodė stiprų ryšį tarp tiesos, galios ir jos panaudojimo pragmatinės prasmės. Principinis skirtumas buvo tas, kad viešosios diskusijos SSRS gyvavimo pabaigoje apie iš tikrųjų buvusią praeitį ėmė kvestionuoti egzistavusią istorijos aiškinimo paradigmą iš esmės.

¹² Lopata R., „Istorijos politika ir politikos istorizavimas“, *Politologija* 4 (52), 2008, p. 91–92.

Tokių debatų padariniai tapo rimta problema pokomunistinei Rusijai. Jai prirėkė istorijos realiai sprendžiant valstybės teisėtumo ir tapatumo klausimus. Arsenijus Roginskis, rusų visuomeninio judėjimo „Memorialas“ vadovas, įžvelgia Rusijos pastangas taikyti istorijos politikos mechanizmus vos tik B. Jelcinui pradėjus tolti nuo M. Gorbačiovo SSRS.

Pasak A. Roginskio, „istorijos politika – tai tikslinės politinio elito pastangos formuoti jį tenkinantį praeities vaizdą. Tokio pobūdžio pastangas mes išvystame jau nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžios, kai politinė valdžia ėmėsi praeityje ieškoti savo teisėtumo pagrindimų. Tiesa, tuo metu valdžia pajautė teisėtumo deficitą, o gyventojai po SSRS žlugimo pajuto tapatumo stygių. Bendra buvo tai, kad ir valdžia, ir gyventojai tą skirtumą mėgino kompensuoti Didžiosios Rusijos, kurios paveldėtoja yra dabartinė Rusija, vaizdiniu. Tačiau tie su Didžiąja Rusija sietini „šviesios praeities“ vaizdiniai, kuriuos siūlė valdžia dešimtame dešimtmetyje, – Stolypinas, Petras Pirmasis ir t. t. – nepasirodė priimtini masėms, nes buvo pernelyg tolimi ir mažai susiję su šiandiena. Po truputį Didžiosios Rusijos koncepcija apaugo sovietinės epochos, o ypač stalininio laikotarpio, empirika“¹³. A. Roginskis atkreipia dėmesį į principinę klaidą, kurią, jo nuomone, padarė B. Jelcino Rusija, formuodama istorijos politiką. Ta klaida – tai politinio režimo nesugebėjimas istorijos politikoje sudaryti tu tikslus – politinės valdžios legitimaciją ir nacijos saviidentifikaciją. Pasirinkto Didžiosios Rusijos vardiklio nepavyko įprasminti nei nuosekliu istorijos pasakojimu, prancūzų istorikas Pieere Nora sakytų *roman national*, nei jį galinčiais kompensuoti ar net pakeisti vaizdiniais.

„Memorialo“ vadovo nuomonę reikėtų koreguoti. Galima sutikti su teiginiu, jog B. Jelcino istorijos politika buvo plėtojama prie-

¹³ Roginskij A., „Pamiat o stalinizme“, Labdaros draugija „Memorial“ (ed.), *S točki zrenija „Memoriala“... Zajavlenija i drugyje teksty 2007–2010 godov*, Moskva: Memorial, 2010, p. 85.

puoliais. Tačiau dera prisiminti ir to laikotarpio Rusiją bei gyventojų lūkesčius, pirmenybę teikiant ne tiek praeičiai ir istorijai, kiek ateičiai ir ekonominei gerovei. Tuometinei politinei valdžiai ne mažiau rūpėjo ekonominė gerovė, siejant ją ir su politinės santvarkos demokratine perspektyva bei santykiais su Vakaraais. Renkantis Petro Pirmojo figūrą, stengtasi ją akcentuoti ne tik Rusijos imperijos idėją, bet ir kultūrinį tuometinės Rusijos šuolį, jos modernizaciją, pasiektą ne tiek priešišku, kiek atvirumu Vakarams. B. Jelcino vyriausybė dėjo nemažai pastangų skatindama ir Aleksandro Puškino kultą kaip bendraeuropinį, Rusiją ir Vakarus apimančią, simbolį¹⁴. Istorijos politika mėginta žadinti kultūrinį patriotizmą kaip pagrindą nacionaliniam konsensusui. Jis turėjo panaikinti B. Jelcino istorijos politikoje atsiveriančią takoskyrą tarp teisėtumo ir tapatumo. Tačiau dėl ekonominių ir politinių veiksnių įtakos kultūrinis patriotizmas nevirto pakankamu pagrindu nacionaliniam istorinės atminties konsensusui sukurti ir minėtos takoskyros nepanaikino. Tokia padėtis istorijos politikoje sukėlė įvairių procesų: nuo groteskų istorinės atminties įprasminime iki pliuralizmo ir chaoso istorijos edukacijos procese.

Rusijos Federacijos Kaliningrado (Karaliaučiaus) sritis, suprantama, yra labai specifinis atvejis. Tačiau joje taikyta mnemotechnika atspindėjo ir metropolijoje po Sovietų Sąjungos žlugimo naudotos mnemonikos tendencijas.

Kaliningrado (Karaliaučiaus) srityje SSRS žlugimą ženklinio bandymai naujaip atrasti Kenigsbergą, naujaip perimti (rus. *osvoit'*) kenigsbergiškąjį istorinį paveldą. Tų bandymų būta įvairių – nuo istorinės autentikos, neatsiejamų nuo vokiškosios bei lietuviškosios tos Rytprūsių dalies istorijos paveldo, atgaivinimo iki pastangų su-reikšminti rusiškojo veiksnio įtaką šios teritorijos istorinei raidai¹⁵. Bandymus kreipė ne tiek atsivėrusios galimybės istorinės tiesos, t. y.

¹⁴ Koposov N., „(The Armored Train of Memory): The Politics of History in Post-Soviet Russia“, *Perspectives on History* 49 (1), 2011, p. 23–26.

¹⁵ Pl. žr. Lopata R., *Įkaito anatomija: Kaliningrado jubiliejaus byla*, Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 30–42.

dalies Rytprūsių istorijos autentiškam pasakojimui, paieškom, kiek pragmatiniai ekonominiai interesai. Tikėtasi senaisiais prūsiškais, vokiškais parduotuvių, gaminių, leidinių ir net autotransporto įmonių pavadinimais (pvz., „KönigAvto“) dar labiau patraukti į Kaliningradą plūstelėjusių vokiečių turistų dėmesį. Nostalgiją buvusiems Rytprūsiams vokiečių turistai išlaikė. Todėl „regermanizacijos“ popsu nesizavėjo, o linko aukoti lėšas bent išlikusiam istoriniam kultūriniam paveldui atkurti. Aukos buvo priimamos, bet restauruoti neskubėta. Nei sritis, nei metropolija perimti regiono istoriją nebuvo pasiruošusios. Savarankiškai veikti srities vadovybė nedrįso, todėl daugiau stebėjo ir kopijavo metropolijoje vykusių akistatų su istorija madas.

Kaliningrade pradėta populiarinti vadinamąją riurikovičių versiją, siejančią šios carų dinastijos ir Rusijos pradžią su šiandienine srities teritorija. Išskirtinio dėmesio susilaukė Petras Pirmasis ir jo vadovaujamos „didžiosios pasiuntinybės“ viešnagė Kenigsberge, tai ypač ryškiai simbolizavo monumento jam iškilimas Baltijske, Rusijos karinio Baltijos laivyno vadavietėje. Taip pat buvo atsigręžta į 1756–1763 m. Septynmečio karo istoriją, stengiantis plačiau atskleisti politinį jo turinį, tuometinių rusų gubernatorių veiklą Kenigsberge 1758–1762 m., taip pat galimas teisines Kenigsbergo priklausomybės carinei Rusijai sąsajas su Kaliningrado srities dabartimi. Politiškai motyvuotas praeities gaivinimas padėtį komplikavo. Sovietmečiu stropiai tvirtinti stereotipai apie 1945-aisiais prasidėjusią naują regiono istoriją buvo tarsi kvestionuojami, tačiau koks turėtų būti santykis su tuo, kas srityje buvo nerusiška, nepaaiškinta. Iširus SSRS sričiai virtus eksklavu, gana groteskiški bandymai pasitelkus istoriją politiškai ir teisiškai legitimuoti jos priklausomybę Rusijai atvėrė kelią klausimui apie geopolitinį tapatumą – kur mes, kaliningradiečiai, esame? Geopolitinis veiksnys specifiniu Kaliningrado srities atveju sukūrė terpę atsirasti unikaliam atsakymui: „Mes norime kalbėti rusiškai, priklausyti Rusijai ir Europai.“ Tai – bandymas formuluoti politinį tapatumą apibrėžiančią paradigmą.

Paradigma populiori iki šiol¹⁶. Neretai ja paremiami kaliningradiečių siekiai užsitikrinti ypatingesnę politinę saviraišką santykiuose su metropolija. Paradigmoje istorijai tenka reikšmingas vaidmuo. Reikia pripažinti, kad metropolija po truputį šį vaidmenį tinkamai įvertino ir ėmėsi jį išnaudoti ne tik santykiuose su eksklavu, bet ir su Vakarais. B. Jelcino laikais Kaliningradas reguliariai buvo maitinamas pažadais apie plačią politinę autonomiją, o Vakarai – apie Kaliningrado pavertimą Baltijos Honkongu. Vladimiro Putino Rusijos instrumentalizmą akivaizdžiai parodė 2005 m. liepos 1–3 d. surengtos Kenigsbergo / Kaliningrado įkūrimo 750-ųjų metinių iškilmės. Oficialioje iškilių koncepcijoje akcentuota pagrindinė mintis, esą jubiliejus „atskleis“ Kaliningradą kaip neatskiriamą Rusijos Federacijos dalį, čekų įkurtą miestą, visada palaikiusį su Baltijos jūros regiono valstybėmis aktyvius ryšius, išsaugojusį vokiečių istorinį paveldą ir rusų harmoningai bei vieningai įkomponuotą į Rusijos istoriją, kultūrą, ekonomiką ir politiką¹⁷. Iškilių paskirtis buvo keleriopa. Istorijos politikos srityje – atspindėti civilizuotą, „atvirą“ santykį su istorija, surasti naujus šaltinius, įteisinančius esamą padėtį, kurioje atsidūrė eksklavas kaip neatskiriama Rusijos Federacijos dalis.

Reikia pripažinti, kad apsisprendimas įveikti barjerą – sulaužyti sovietinę tradiciją traktuoti miesto istoriją tik nuo 1945 m. ir pripažinti istorijos tęstinumą – buvo reikšmingas Maskvos signalas Vakarams. Iškilmės parodė, kad signalas sulaukė atsako iš Vakarų, konkrečiai iš paties svarbiausio šiuo aspektu kontrahento – Berlyno.

Istorijos politikos priemonių taikymas geopolitinėse kombinacijose ir užsienio politikos schemose nėra naujiena. Tai būdinga nacijų formavimosi laikotarpiams ar sprendžiant nacionalinės savimonės krizes. Matysime, šiam keliui, o Kaliningrado srities atvejis tai iliustruoja, daug dėmesio teks V. Putino Rusija. B. Jelcino vadovaujama

¹⁶ Lopatos R., Jokubaičio A. interviu su Kaliningrado srities politikais, 2013 m. gegužės 27 d.

¹⁷ Lopata, 2006, p. 41.

Rusija mėgino eiti kitu keliu. Istorijos politika labiau buvo siejama su vidaus politine raida ir demokratinų institutų plėtra. Iš čia kilo kelios tos politikos tendencijos: jau minėtas kultūrinio patriotizmo žadinimas ir kova su komunistine praeitimi.

Garsus amerikiečių politologas Zbigniewas Brzezinski, vertindamas B. Jelcino atsistatydinimą 2000-ųjų išvakarėse, rašė: „B. Jelcinas gerai pasitarnavo Rusijai, negrąžinamai sugriovė komunistinę sistemą. Tačiau jis nesugebėjo sukurti įstatymu paremtos pilietinės visuomenės, racionalios ekonominės sistemos, susidoroti su korupcija ir organizuotu nusikalstamumu.“¹⁸ Kalbėdami apie pirmąjį vertinimo sakinį, turime nepamiršti keleto niuansų. B. Jelcinas iki prezidentavimo pabaigos liko nuoseklus antikomunistinės retorikos šalininkas. Iki XX a. paskutinio dešimtmečio vidurio jo kalbose netrūko nuorodų ir apeliacijų į tas temas, kurios siejosi su komunistiniu režimu ir kuriomis buvo labiausiai diskutuojama nuo *glasnost* laikų. B. Jelcinas nemažai prisidėjo, kad visuomenėje ir tarp istorikų imtų rasti tam tikras neformalus konsensusas sovietinės istorijos atžvilgiu.

Rusų istoriko Nikitos Sokolovo nuomone, šio konsensuso pagrindū palaipsniui virto teiginiai apie tai, kad valstybinė valdžia nėra pagrindinis istorijos subjektas, nes ji žmogaus laisvos kūrybos rezultatas, Rusija – ne „apgulta tvirtovė“, bet visavertė pasaulinio tautų koncerto dalyvė, privati nuosavybė yra efektyviausia priemonė valdyti nacionalinius išteklius, žmogaus teisės neatimamos, o politinių partijų kova yra natūralus visuomenės raidos garvežys, administracinė komandinė, o iš tikrųjų totalitarinė sistema yra absoliutus blogis ir neleistina socialinės vadybos (dabar sakytume viešojo administravimo – R. L.) forma, SSRS pergalė Antrajame pasauliniame kare negali būti vertinama kaip sistemos efektyvumo pavyzdys, nes buvo pasiekta nesuskaičiuojamų netekčių kaina¹⁹. Teiginiai, suprantama, buvo

¹⁸ Laurinavičius Č., Lopata R., „Valdžios perdavimas jau įvyko, o kas toliau?“, *Lietuvos rytas*, 2000, sausio 8.

¹⁹ Sokolov N., „Vek surka, ili Kratkaja istorija kolovraschenija rosijskich uchebnikov istoriji“, *Polit.ru*, <<http://www.Polit.ru/article/2008/10/15/history>>, 2013 06 24.

ilustruojami konkrečia istorine empirika. Atverti archyvai paskatino dokumentų publikacijų srautus. Užsimezgė rusų istorikų ir jų kolegų Vakaruose bendradarbiavimas. Pasirodė dešimtys monografijų, skirtų sovietmečiui. Buvo pastatyta šimtai paminklų, politinių represijų, daugiausia J. Stalino, aukoms atminti. Pagaliau 1994 m. dienos šviesą išvydo pirmieji Rusijos istorijos vadovėliai, besiremiantys N. Sokolovo įvardytų teiginių išskleidimu. Kita vertus, vadovėlių daugėjant ir pateikiamos medžiagos formai įvairėjant, iš apyvartos niekur nedingo ir senieji, sovietiniai. Istorijos mokymas ir švietimas susidūrė su metodologinėmis, o netrukus ir politinėmis problemomis.

Edukacijos procese buvo naudojamos sovietmečiu parašytos mokomosios priemonės. Naujai pasirodžiusiuose sovietinis režimas buvo vertinamas kaip totalitarinis, išvardijant daugelį jo nusikaltimų. Netrūko naujo pobūdžio vadovėlių, kuriuose buvo siekiama kompromiso, nepamirštant ir sovietinio laikotarpio laimėjimų, sovietinės liaudies heroizmo ūkyje ir karuose. Istorijos edukacijos procese atsiradęs pliuralizmas ėmė virsti chaosu.

Viena svarbiausių problemų tapo atsiradęs konceptualus atskirų Rusijos istorijos laikotarpių interpretacijų skirtumas. Pasak N. Sokolovo, „Viduramžių istorijos vadovėliai faktiškai nesikeitė, skirtingų vadovėlių autoriai atsisakydavo įvairių Karamzino schemos elementų, tačiau mokojo priemonę, kurioje tos schemos visiškai nebūtų, nepasirodė. Todėl naujausiųjų laikų istorijos vadovėliai ypač traukė dėmesį dėl savo naujoviškumo. Jų turinys ir išvados, kurios buvo pateikiamos skaitytojui, atsidūrė ryškiaame konflikte su Viduramžių ir naujosios istorijos vadovėlių ideologiniu turiniu bei istorijos suvokimo stereotipais, populiariais tarp sprendimų priėmėjų“²⁰. Rusų istorikas atkreipė dėmesį į nesutampančias valstybės vaidmens Rusijos istorijoje interpretacijas. Pokomunistinėje Rusijoje atsiradęs pro-liberalus, demokratinis požiūris į politinio režimo ir individo santykį pateko į koliziją su iki sovietmečio pabaigos istorijos vadovėliuose

²⁰ Ibid.

vyravusia, Nikolajaus Karamzino plunksnai priklausiusia istorijos interpretacija. Šios interpretacijos pagrindą sudaro pasakojimas apie galingos Rusijos valstybės sukūrimą ir stiprinimą, remiantis ypatingu, tik Rusijai būdingu autoritariniu (patvaldiniu) valdymu.

Metodologinę koliziją aštrino politinės aplinkybės. Prisimenant pirmiau cituotą Z. Brzezinskio vertinimo, skirtą B. Jelcinui, antrąją dalį, reikia pabrėžti, kad XX a. paskutinio dešimtmečio viduryje pokomunistinė Rusija susidūrė ne tik su socialinėmis ekonominėmis, bet ir politinėmis problemomis. 1992 m. organizuotas vadinamasis teismo procesas prieš komunistų partiją, 1993 m. B. Jelcino ir Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos konfliktas, pasibaigęs Baltųjų rūmų apšaudymu, 1994 m. pirmasis Čėčėnijos karas – visa tai didino politinę įtampą šalyje, atotrūkį tarp politinės sistemos ir visuomenės. Faktiškai 1994 m. ne tik aukščiausiuose politiniuose sluoksniuose, bet ir kasdieniame politiniame visuomeniniame gyvenime pradėjo dominuoti antivakarietišškai nusiteikusių kairiojo centro ir radikaliai nacionalistiškai nusiteikusių dešinėsios grupuotės. Atgimė „tvirtos rankos“, stiprios valstybinės valdžios ir stiprios, tarptautinėje politikoje vadovaujančios galios idėjos, o sunkėjant ekonominei ir socialinei būklei – nostalgija sovietinei praeičiai ir vertybėms.

Kalbant apie istorijos politiką, ryškėjantis Rusijos nepasirengimas liberalios demokratijos modeliui darė įtaką B. Jelcino retorikai. Joje ir toliau netrūko antikomunistinių akcentų, tačiau išnyko apeliacijos į konkrečius istorinius faktus, ypač susijusius su Antruoju pasauliniu karu ir J. Stalinu²¹. B. Jelcinas atsisakė toliau eksploatuoti naują istorijos politikos vektorių žymėjusį teiginį, kad SSRS pergalė Antrajame pasauliniame kare negali būti vertinama kaip sovietinės sistemos efektyvumo pavyzdys. Aiškėjo, jog ši pergalė tebėra labai svarbus kolektyvinės atminties elementas, vienijantis įvairias socialines ir politines grupes. Ši aplinkybė paaiškina, kodėl B. Jelcino Rusijoje nebuvo imtasi, pavyzdžiui, plataus valstybinio masto ri-

²¹ Miller A., „The Labyrinths of Historical Policy“, *Russia in Global Affairs* 2, 2011.

tualų sovietinio režimo aukoms atminti ar įtvirtinti politiniuose bei teisiniuose dokumentuose nusikalstamą sovietinio režimo pobūdį. 1996 m. B. Jelcinas dar bandė suburti oficialią filosofo Georgijaus Satarovo vadovaujamą grupę „naujai Rusijos idėjai“ sukurti. Tačiau grupė sugebėjo tik paruošti ir keletą metų tobulino Rusijos politinę mintį bei istoriją reprezentuojančių tekstų sąrašą²². Vertinant politiniu požiūriu, sovietinio laikotarpio istorija nebuvo desovietizuota. Rusijos visuomenė nesutarė, kaip traktuoti šį laikotarpį ir koks buvo tikrasis J. Stalino vaidmuo.

3. Vladimiro Putino Rusija: politika ir istorija

Rusijos idėją apibrėžti ėmėsi V. Putinas. 1999 m. gruodžio 31 d. oficialiame vyriausybės tinklalapyje pasirodė ministro pirmininko pasirašytas dokumentas „Rusija tūkstantmečių sandūroje“, greitai imtas populiariai vadinti „Tūkstantmečio manifestu“. Po kelių dienų B. Jelcinas perdavė V. Putinui prezidento įgaliojimus. 2000 m. sausio pradžioje laikinasis prezidentas pasirašė dar vieną dokumentą – Rusijos Federacijos nacionalinio saugumo doktriną²³. Dokumentuose apstu istorinių nuorodų. Atrodė, V. Putinas, pasitelkęs Rusijos politinės istorijos interpretaciją, kloja pamatus politinio režimo Rusijoje perspektyvai.

Manifesto atspirtimi buvo pasirinktas teiginys, kad Rusija istorijos raidoje prarasdavo savo statusą tuomet, kai jos gyventojai susipriešindavo ir netekdavo tų bendrų vertybių, kurios juos skyrė nuo kitų. Žlugus komunizmui, rusai ėmė naudotis plačiu teisių ir laisvių

²² Vladimiras Lukinas, buvęs Rusijos ambasadorius JAV, 1998 m. paklaustas apie grupės veiklą, atsakė: „Mes dabar skaitome tekstus pagal mūsų pačių paruoštą skaitinių sąrašą.“ Žr.: Hill F., Gaddy C., „Putin and the Uses of History“, *The National Interest*, <<http://www.nationalinterest.org/article/putin-the-uses-history-6276?page=show>>, 2013 06 30.

²³ Plačiau apie minimus dokumentus žr.: Laurinavičius Č., Lopata R., Sirutavičius V., „Iš Kremliaus vėl girdėti didžiavalstybinės melodijos“, *Lietuvos rytas*, 2000, sausio 22.

spektru, kartu saviraiškos laisve ir laisve be trukdžių vykti į užsienį. Šios universalios vertybės yra gražios, bet nerusiškos ir nepakančiamos užtikrinti nacijos išlikimą, nes yra grynai rusiškos vertybės, sudarančios pagrindą to, ką V. Putinas pavadino Rusijos idėja, t. y. patriotizmas, kolektyvizmas ir solidarumas, galybė (stipri didžioji valstybė) ir valstybininkiškumas, visada teikiantis prioritetą valstybei. Būtent šiame kontekste laikinasis prezidentas labai pabrėžė ir istoriškai motyvavo teiginį, kad rusams valstybė ir jos institucijos bei struktūros visada vaidino išskirtinį vaidmenį, stipri valstybė jiems yra ne anomalija, su kuria reikėtų kovoti, o tvarkos garantas, pagrindinė visų pokyčių varomoji jėga. Todėl Rusija, pasak V. Putino, negreitai taps ir „tikriausiai apskritai netaps JAV ar, tarkim, Didžiosios Britanijos, kur liberalios vertybės turi galias istorines šaknis, kopija“²⁴. Pabrėždamas Rusijos istorijos pamokas, įrodančias valstybės ir tarnavimo jai svarbą, V. Putinas demonstravo pasiryžimą gaivinti N. Karamzino schemą ir stiprinti antiliberalų istorijos naratyvą. Rusijos politinės evoliucijos ateitis buvo grindžiama ir istorine argumentacija. V. Putinas politinį interesą pagrindė konkrečia Rusijos istorijos interpretacija.

Rusijos politikos ekspertų, daugiausia iš Vakarų, pirmoji reakcija į minėtų dokumentų visumą buvo gana vienoda – V. Putino Rusija renkasi autoritarinio kapitalizmo kelią. Tačiau jie V. Putino pasirinktos istorinės argumentacijos politinio režimo perspektyvai įrodyti ne traktavo kaip savarankiško segmento, leidžiančio prabilti apie pradėtą puoselėti naują istorijos politikos kursą ir jį tirti. Analitikų dėmesį labiau traukė lyginamoji istorinė politologija, leidžianti spėlioti apie Rusijos būklę, gretinant ją su atitinkamais modernios istorijos laikotarpiais savų kelių ieškojusiomis valstybėmis, pavyzdžiui, Čile ar Prancūzija²⁵. Tai reiškė, kad Rusijos ekspertai nebuvo apsisprendę, ar V. Putino pasirašytuose dokumentuose skambėjusius istorinius ak-

²⁴ Laurinavičius, Lopata.

²⁵ Ibid.

centus reikia vertinti kaip politiškai vienkartinius, pasitelktus tik tam kartui, o iš esmės – kaip politikos istorizavimą, ar kaip gaires būsimai istorijos politikai, juolab po 2001 m. rugsėjo 11 d. V. Putinas ėmė visai kitaip dėlioti Rusijos civilizacinės priklausomybės aspektus ir pasisakė už euroatlantinį bendradarbiavimą. Klausimas, kaip vertinti politikos ir istorijos santykį V. Putino Rusijoje, liko atviras.

Tyrimuose, skirtuose politikos ir istorijos santykiui ir to santykio įtakai modernių etnopolitinių bendrijų raidai nagrinėti, skiriami keli matmenys. Glaustas šių matmenų apibūdinimas būtų toks²⁶. Vienas jų yra įvardijamas „istorijos politika“. Mokslininkai jį suvokia kaip kovos dėl galios paveikti, kurti ir kontroliuoti visuomenių atmintis bei visuomenių tapatumus procesą. Kovoiant siekiama užtikrinti politinės valdžios vidaus ir išorinį teisėtumą. Mokslininkų akiratyje atsiduria politinės diskusijos, sutarimai ar priešpriešos istorinės atminties ir identiteto klausimais. Pagal atsakymus į klausimus tyrėjai daro išvadas ne tik apie politiškai pasirinktą istorinio atsiminimo kaip sąmoningos tradicijos kūrimo ir priežiūros formą, bet ir politinių jėgų galios santykius vienoje ar kitoje valstybėje bei tarptautinėje arenoje.

Antrasis istorijos ir politikos santykių analizės matmuo vadinamas politikos istorizavimu arba taikomąja istoriografija. Tyrėjai siekia empiriškai apčiuopti istorijos (istorinį) poveikį politiniam sprendimų priėmimo procesui. Jame atsirandančiuose diskursuose prireikia istorinių argumentų pagrįsti sprendimus, kuriais perskirstoma politinė galia, įtaka ir interesai, o istorija naudojama ir kaip politinės pertvarkos priemonė rėmėjų bazei sukurti. Mokslininkams smalsu atskleisti, kokie konkrečiai istoriniai faktai naudojami politiniame procese, jų interpretacijų reikšmę bei poveikį politikai.

Politikos realijos ir praktika glaustai aptartą mokslinėje analizėje taikomą politikos ir istorijos takoskyrą paverčia labai subtilia. Oficialūs politinės istorijos pasakojimai, t. y. visuomenėje įtvirtinami

²⁶ Plačiau žr. Lopata R., *Politikai ir istorija: Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 7–14.

vidinio bei išorinio bendravimo kultūros bei politikos standartus atitinkantys istoriniai vaizdiniai, kristalizuojasi valstybės ir visuomenės diskusijose, įvairių politinių grupių, socialinių sluoksnių formaliose ir neformaliose derybose, ginčuose bei susitarimuose. Tai – procesas, kurį inicijuoja politinis elitas, siekiantis apibrėžti santykį tarp istorinių vaizdinių ir politinių realijų, įvertinantis pirmtakų įdirbį bei bendrą visuomeninę situaciją ir nacionalinių interesų prioritetus tam, kad būtų surasta tokių istorijos pateikimo visuomenei formų, kurios atitiktų ir vidaus, ir bendravimo su išore formas.

Kartu abu matmenys – istorijos politika ir politikos istorizavimas – yra susiję su politikų individualumu, kuris randasi jiems asmeniškai ir bendrai racionalizuojant tikrus ar menamus praeities įvykius, instrumentiškai bei normatyviai taikant istorinę argumentaciją politiniams tikslams pasiekti. Todėl natūralu, kad tiriant politikos ir istorijos santykį išskirtinis dėmesys tenka asmeninei politikų istorijos sampratos problemai – kaip jie suvokia istoriją, o tiksliau, kaip politikai sudabartina istoriją ateities perspektyvoms nubrėžti? Kitaip tariant, politikų istorijos sampratų tyrimuose rūpi atskleisti bendrą politikos istorijos suvokimą, praeities vertinimą, taip pat konkretų, tik jam būdingą kontekstinį bei situacinį istorijos žinių taikymą politiniame procese.

Krinta į akis aplinkybė, kad Rusijos ekspertai Vakaruose apie V. Putino individualų santykį su istorija prabilo tik 2012 m. pradžioje, galutinai išsisklaidžius abejonėms dėl V. Putino pasiryžimo užimti prezidento postą trečią kartą. Politologės Fionos Hill ir ekonomisto Cliffordo Gaddy nuomone, „V. Putinui istorijos interpretacija ir reinterpretacija yra lemiamas dalykas. Mokykloje istorija jam buvo mėgstamiausias dalykas, ir iki šiol jis ryte ryja istorines knygas. Jis pripažįsta „naudingos istorijos“ galią, naudoja istoriją kaip politinį įrankį, socialinio bei politinio organizavimo jėgą, galinčią keisti grupinius identitetus ir skatinti koalicijas“²⁷. Pirmųjų V. Putino prezi-

²⁷ Hill, Gaddy.

dentinių kadencijų metu tokių drąsių ekspertinių akcentų nebuvo girdėti, nors kontekstų, kuriuose istorija naudota kaip politinis įrankis, netrūko.

Tuoju po pirmosios V. Putino inauguracijos 2000 m. pavasarį Rusijoje kilo įtampa dėl valstybės nacionalinių simbolių. Nepaisydamas komunistų protestų, naujasis prezidentas parėmė demokratines jėgas ir išsaugojo Rusijai trispalvę²⁸. Ignoruodamas demokratų ir remdamas komunistus, V. Putinas grąžino Rusijai himno melodiją, tą pačią, kurią 1949 m. Aleksandras Aleksandrovas sukūrė Sovietų Sąjungai. Abiem atvejais atrodė, kad procesą inicijavo ir skatino atskiros politinės jėgos, bet ne prezidentas. Jis buvo tik tarpininkas tarp skirtingų stovyklų ir, atiduodamas joms politines duokles, kūrė kontroliuojamą jėgų balansą, besiremiantį bendro istorinio paveldo idėja. Liko neaiški tos idėjos politinės raiškos perspektyva – istorijos sintezė, istorijos kompiliacija ar dar kažkas? Rusijos Federacijos nacionalinių simbolių byloje V. Putinas istorines detales panaudojo politiniam manevravimui.

Per pirmąją prezidento kadenciją žiniasklaida dažnai fiksavo V. Putiną, lankantį šalies istorines vietas. Tiesa, dažniausiai tokie apsilankymai virsdavo prezidento susitikimais su vietos gyventojais ir pokalbiais apie socialinę politiką. Žurnalistas Andrejus Kolesnikovas yra aprašęs tipinį tokioms V. Putino ekskursijoms vizitą Leningrado srityje Staraja Ladoga, manoma, seniausiam Rusios mieste, pasak legendos, valdytame kunigaikščio Olego dar prieš pasirodant Riurikovičiams, pirmosios carų dinastijos įkūrėjams²⁹. Prezidentas norėjo apžiūrėti Olego kapą ir legendose minimą tvirtovę. Ironizuodamas A. Kolesnikovas pažymi, kad prezidentą kažkas suklaidino, mat objektų nei teoriškai, nei praktiškai apžiūrėti nebuvo galima, nes Staraja Ladoga niekada nebuvo vykdyti archeologiniai tyrimai. Vis dėlto vizitas buvo prasmingas, tęsia žurnalistas. Buvo atremtos Kije-

²⁸ Miller, 2011.

²⁹ Kolesnikov A., *Menia Putin videl!*, Moskva: Eksmo, 2005, p. 15–19.

vo pretenzijos į Rusios miestų motinos titulą, taip pat ilgai kalbėtasi su vietiniais gyventojais apie kylančias pensijas ir dešros kainas, karštą vandenį ir visus vienijančią ideologiją – patriotizmą. Atmetę ironiją, sakydame, jog V. Putino pažintinės istorinės kelionės po šalį buvo gerai, veikiausiai, Kremliaus administracijos vadovo pirmojo pavaduotojo Vladislavo Surkovo suplanuotos viešųjų ryšių akcijos³⁰. Akcijos turėjo stiprinti ne rusų istorinę sąmonę, o Rusijos Federacijos prezidento autoritetą.

Neretai su V. Putino vardu siejamas ir politinės valdžios kišimasis į istorinio švietimo reikalus bei jų reguliavimas. Teiginys nėra klaidingas, tačiau reikalauja papildymo.

Minėtą teiginį paprastai lydi iliustracija – 2003 m. lapkričio 21 d. prezidento susitikimas su šalies istorikais Rusijos valstybinėje bibliotekoje. Susitikime V. Putinas pareiškė, kad istorikai turi atsisakyti pokomunistinėje Rusijoje išleistuose vadovėliuose, ypač naujausiųjų laikų, įsivyravusio istorinio negatyvo ir imtis pozityvios kūrybos, besiremiančios faktais ir didžiavimusi savo šalimi³¹. Prezidentas iš esmės pakartojo tai, ką prieš keletą metų pareiškė liberalu laikytas tuometinis premjeras Michailas Kasjanovas. Kaip suderinti šiuos du sunkiai suderinamus požiūrius į istoriją, nei prezidentas, nei premjeras nepaiškino. Tačiau po M. Kasjanovo pareiškimo pasirodė Nikitos Zagladino vadovaujamo autorių kolektyvo parengtas naujausios Rusijos istorijos vadovėlis, atgaivinantis N. Karamzino paradigmą, brežnevinėje epochoje papildytą svarbiu elementu – SSRS pergalė Antrajame pasauliniame kare įrodo sovietinės sistemos efektyvumą. Po V. Putino pasisakymo iš apyvartos buvo pradėti išimti tie istorijos vadovėliai, kurie rėmėsi B. Jelcino laikais atsiradusiu vadinamuoju *glasnost* konsensusu³². Antra vertus, prezidento pasisakymą biblio-

³⁰ Pomerantsev P., „Putin’s Rasputin“, *London Review of Books*, <<http://www.lrb.co.uk/v33/n20/peter-pomerantsev/putins-rasputin>>, 2013 07 05.

³¹ Kolesnikov, p. 231.

³² Sokolov.

tekoje buvo galima suprasti ir kaip nepasitenkinimą M. Kasjanovo inspiruotu vadovėliu. V. Putinas davė suprasti, kad istorijos vadovėlius leis Rusijos švietimo ministerija, bet juos aprobus Kremlius. Paaiškėjo, kas prižiūrės ir kontroliuos visuomenės istorinės sąmonės formavimą. Tik liko neaišku, kokią naujausių laikų Rusijos istorijos interpretaciją Kremlius pasirinks, t. y. kokia kryptimi ta sąmonė bus formuojama.

Atsakymas paaiškėjo 2007 m. pabaigoje, kai po vienerių metų darbo dienos šviesą išvydo autorių kolektyvo, vadovaujamo Rusijos Federacijos užsienio politikos Nacionalinės laboratorijos direktoriaus pavaduotojo Aleksandro Filipovo ir istorijos profesoriaus Aleksandro Danilovo, kūriniai „Rusijos istorijos (1945–2007) vadovėlis 11 klasei“, „Rusijos šiuolaikinės istorijos metodinė priemonė mokytojams“, „1900–1945 m. istorijos vadovas“. Juose skleidžiama naujausių laikų Rusijos istorijos paradigma rėmėsi iš esmės penkiais teiginiais: istorija – civilizacijų kovos išraiška; Rusija – nuolatos priešų, pastaruoju metu vadovaujamų JAV, apgultyje egzistuojanti tvirtovė; Rusijai reikia ypatingo, rusiškojo valdymo modelio, o iš esmės autoritarizmo, galinčio efektyviai mobilizuoti žmogiškuosius ir kitokius išteklius apgulčiai atlaikyti; terorą pateisina tikslas formuoti šalyje efektyvų politinį elitą; SSRS pergalę Antrajame pasauliniame kare lėmė stipri valstybės valdymo sistema ir asmeniškai J. Stalinas³³. Pasak Rusijos vidaus politikos analitiko N. Petrovo, „Putinas pasiima iš istorijos tai, kas, jo nuomone, buvo gera joje, ir suplaka į vieną krūvą, paversdamas dabartinę Rusijos istoriją tam tikru postmoderniu mišiniu“³⁴. Naujų, V. Putino, o konkrečiai V. Surkovo³⁵ aprobuotų istorijos švietimo priemonių autoriai naujausių laikų Rusijos istori-

³³ Sokolov, Šepetys, p. 144–145.

³⁴ Kriaučionytė L., „Istorijos vaidmuo šiandieninėje Rusijos politikoje“, <http://www.geopolitika.lt>, <http://www.geopolitika.lt/index.php/Http%20:/%20/%20www.foreign-policy.com/articles/2012/05/24/http/www.rand.org/pubs/monographs/2004/RAND_MG112.pdf?artc=886>, 2013 07 05.

³⁵ Sherlock T., „Confronting the Stalinist Past: The Politics of Memory in Russia“, *The Washington Quarterly* 34 (2), 2011, p. 96.

jai pagrįsti rinkosi kursą į restalinizaciją, grįžimą prie pozityvesnio J. Stalino portreto.

Suasmenintas pergalės prieš fašizmą kapitalas buvo ginamas kaip „paskutinė teritorija / tvirtovė“, kaip svarbus geopolitinis objektas. Iš esmės – tai aliužija, kurią pasitelkę edukacinės literatūros autoriai ir bandė paaiškinti tuometinę V. Putino Rusijos padėtį, ir atliepti tokiai literatūrai nurodytą paskirtį – šiuolaikinės Rusijos valstybės sukūrimo ir pirmosios tokios rusų kartos patriotinio auklėjimo uždaviniai neatsiejami nuo SSRS istorijos integracijos į Rusijos nacionalinę tradiciją. Toks susiejimas argumentuotas ir tuo, kad Rusija yra juridinė SSRS teisių perėmėja, o jeigu taip, tai Rusija turi ir moralinę prievolę įdukrinti SSRS šiuolaikinės, beje, vadintinos nacionaline, Rusijos atmintyje. Tai reiškia, kad tik rusai turi teisę vertinti sovietinio laikotarpio istoriją, o ne Europos Taryba ar Parlamentas³⁶. Pasirinktai istorijos interpretacijai argumentuoti buvo pasitelkti geopolitiniai ir vidaus politikos veiksniai.

Buvusio Carnegie tarptautinio taikos fondo filialo Maskvoje direktoriaus Dmitrijaus Trenino nuomone, Rusija turėjo siekių tapti Vakarų dalimi tiek B. Jelcino laikais, tiek pirmaisiais V. Putino prezidentavimo metais, tačiau šios pastangos žlugo, nes Vakarams pritrūko valios priimti Rusiją į savo gretas, o Rusija pasirinko korporatyvią ir konservatyvią politikos darbotvarkę, taikytą tiek santykiams su išore, tiek šalies viduje ir skatinusią Rusijos kaip pasaulinės galios iliuzijos atsiradimą³⁷. D. Treninas neabejoja, kad sprendimą restali-

³⁶ „Nenorinti praeiti praeitis šiandieninėje Rusijoje: liudytojų, tyrinėtojų ir stebėtojų diskusija“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2008, Nr. 11–12, p. 450–463. Teisybės dėlei reikia pripažinti, kad koncepciją apie SSRS istorijos integraciją į Rusijos nacionalinę tradiciją kai kurie rusų istorikai kritikavo, švelniai šaržuodami: „Segodnia userdno my Gospoda slavim i Leninu slavniju pesniu poem, Dzeržinskogo skoro na mesto postavim, togda už sovsem chorošo zažyviom“ (liet.: „Šiandien mes uoliai garbinam Dievą ir Leninui dainą šlovingą dainuojam, greitai Dzeržinskį į vietą grąžinsim, tada jau tikrai pradėsime gyventi gerai“). Eilės šiaip sau, o ir mintis neypatinga, bet pats eilių rakursas atspindi įtampą dėl istorijos politikos krypties Rusijoje.

³⁷ Trenin D., „Russia's Spheres of Interest, not Influence“, *The Washington Quarterly* 32 (4), 2009, p. 3–20.

nizuoti Rusijos istoriją lėmė tarptautinės ir vidaus politikos aplinkybių samplaika.

Šią samplaiką, susiklosčiusią 2003–2007 m., glaustai apibūdinti būtų galima taip. Rusijos ekonomika, pakilus naftos kainoms, ėmė atsigauti, vadinasi, radosi naujų išteklių autoritarinės valdžios konsolidacijai. Kita vertus, Maskva labai konkrečiai susidūrė su antrąją NATO plėtros banga, G. Busho administracijos vienašališkumu, didėjančia Lenkijos ir Baltijos šalių įtaka demokratizacijos procesams Rytų Europoje, vadinamosiomis spalvotosiomis revoliucijomis Ukrainoje ir Gruzijoje. Rusija į tai atsakė antivakarietiška retorika ir praktiniais žingsniais vidaus bei užsienio politikoje užkardyti vakarietiškumo (demokratijos) sklaidą į Rytus. Antivakarietiškumas buvo kreipiamas dozuotai, ne prieš visus Vakarus, bet prieš JAV ir jos kontrahentais laikytas Europos valstybes, pirmiausia, Lenkiją ir Baltijos šalis. Geopolitiniais terminais kalbant, V. Putinas santykiuose su Vakarais ėmėsi akcentuoti eurožemyninę schemą. Joje buvo surasta vietos ir istorijos instrumentalizavimui.

V. Putinas 2003 m. lapkričio 13 d., likus maždaug savaitei iki planuoto pirmiau minėto susitikimo su šalies istorikais, pasirašė įsaką „Dėl 60-ųjų Kaliningrado srities ir 750-ųjų Kaliningrado įkūrimo metinių iškilnių“³⁸. Formaliai vertinant, Kremlius atidavė duoklę ir vienai (sovietinei), ir kitai (internacionalinei, vokiškajai) datai, išven-gė Kenigsbergo vardo paminėjimo, prioritetu tarsi skelbė srities įkūrimo (1946 m.) metines, tačiau chronologiškai „įsakė“ pirmiau švęsti 1225 m. įkurto miesto jubiliejų. 2003 m. vidurvasarį lankydamasis srityje V. Putinas aiškino, kad istorijos negalima dalyti į savą (Kaliningradas) ir svetimą (Kenigsbergas), esą to nereikia nei Rusijai, nei Europai. Po kelerių metų, 2005 m. liepos pradžioje švenčiant miesto įkūrimo jubiliejų, į iškilmes buvo pakviesti Vokietijos ir Prancūzijos vadovai. Žadėtų pakvietimų Lenkijos ir Lietuvos lyderiai nesulaukė.

Varšuva bei Vilnius oficialiai ir neoficialiai (Vilniuje manyta ir kad V. Adamkaus nepakvietimas į Kaliningradą – tai V. Putino at-

³⁸ Lopata, 2006, p. 51.

sakomoji reakcija į Lietuvos prezidento atsisakymą atvykti 2005 m. gegužės 9 d. į Maskvoje rengtas pergalės Antrajame pasauliniame kare 60-ąsias metines) prieš iškilmes, jų metų ir po jubiliejaus reiškė nepasitenkinimą dėl tokios įvykių eigos. Garsūs protestai apeliuojant į bendraeuropinį istorijos paveldą ir geopolitinius eurokontinentalizmo pavojus nepadėjo ir net suteikė peno V. Putinui pasišaipyti: „Jeigu mes teiktume Kaliningrado filharmonijai lenkų kompozatoriaus Šopeno vardą, tai tokiu atveju būtume pakvietę ir Lenkijos prezidentą.“³⁹ Stovėdamas tarp J. Chiraco ir G. Schröderio Rusijos prezidentas įkando ir latviams bei estams, neatsisakęs savo žodžių apie tai, kad Latvija matys Abrenės rajoną kaip padvėsusio asilo ausis ir pagyręs rusų diplomatus, kurie, nors buvo pasirašę sienos su Estija sutartį, atšaukė savo parašus, nes jos preambulėje nesuderinus atsirado nuorodos apie aneksiją ir okupaciją⁴⁰. V. Putinas istoriją vertė geopolitikos įkaite, šią liniją stiprindamas, neapsiribodamas Lenkija ir Baltijos valstybėmis, taip pat papildydamas ją ne tik istorijos politikai priskirtiniais veiksmais.

Varšuva, o fakiškai ir Vilnius 2005 m. rudenį susilaukė dar vieno V. Putino „istorinio“ antausio. Lapkričio 4 d. Rusija nedarė ir pirmą kartą minėjo 2004 m. prezidento pasirašytu įstatymu paskelbtą Nacionalinę vienybės dieną. Lapkričio šventės keitė istorinę prasmę. Bolševikų revoliuciją gerbti atsisakyta ir pasiūlyta prisiminti 1612 m. įvykius, o būtent tų metų lapkričio 4 d. įvykusį Maskvos išlaisvinimą iš lenkų. Šventė iki tol rusams mažai žinomos istorinės datos bei jos konteksto (Maskva buvo Abiejų Tautų Respublikos rankose) žinomumo nepadidino, tačiau suteikė progą tą dieną į gatves ir prie Lenkijos ambasados eiti nacionalistams⁴¹. Šventė panaudota ir kaip vidaus, ir kaip užsienio politikos įrankis.

³⁹ Ibid., p. 126.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ „Rusija nedarbdama švenčia nacionalinę vienybės dieną“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/rusija-nedirbdama-svencia-nacionaline-vienybes-diena.d?id=14886993>>, 2013 07 05; Katinas P., „Šventė su revanšo gaida“, *http://www.xxamzius.lt*, < http://www.xxamzius.lt/numeriai/2005/11/11/pasa_01.html>, 2013 07 05.

Kita vertus, aptinkama tendencijų, kurios tarsi rodė Kremliaus palankumą ir bendradarbiavimui istorijos politikos srityje.

Tais pačiais 2005 m. įvyko pirmas Rusijos ir Lenkijos prezidentų sutarimu sudarytos Rusijos ir Lenkijos grupės, skirtos sudėtingiems šalių santykių istorijos klausimams nagrinėti, posėdis. Tačiau aktyviau veikti grupė pradėjo tik 2009–2010 m. Maskvai ir Varšuvai pasukus glaudesnio bendradarbiavimo keliu⁴². Procesą paspartino ir katastrofa Smolenske.

Rusijos istorikams buvo leista bendradarbiauti ir su kolegomis Lietuvoje, bendrai rengti istorinių dokumentų rinkinius⁴³. Tokių bendradarbiavimo formų rusai tuo metu turėjo tik su vokiečiais ir britais. 2006 m. pasirodė pirmasis dokumentų rinkinio „SSRS ir Lietuva Antrojo pasaulinio karo metais“ tomas. Tiek Lietuvoje, tiek Rusijoje rinkinys buvo sutiktas labai prieštaringai. Neatsitiktinai antrasis tomas dienos šviesą išvydo tik po septynerių metų. O minėti temai ir apskritai Antrojo pasaulinio karo dokumentikai Maskva skyrė ypatingą dėmesį. Šioje srityje ypač aktyviai ėmė reikštis V. Putino aplinkai artimas istorikas, rašytojas bei Istorinės atminties fondo direktorius Aleksandras Diukovas, į kurio rankas buvo perduotos šūsnyš niekam kitam neprieinamų dokumentų, tarp jų ir iš Federalinės saugumo tarnybos (FSB) archyvų. Remiantis šiais dokumentais lietuvių vaidmuo Antrajame pasauliniame kare parodytas ypač neigiamame kontekste.

V. Putinas neapsiribojo vien mosikavimu istorijos faktais. 2005–2006 m. sandūroje kilo vadinamojo „Nord Stream“, t. y. dujotiekio, kuris sujungtų Rusiją ir Vakarų Europą, apeinant Baltijos valstybes, idėja. Taip vėl išryškėjo savotiškų, istorijoje ne kartą matytų, geopolitinių žnyplių kontūrai.

⁴² Torkunov A., Rotfeld A., „Razmyšlenija o prošlom s mysliu o buduščem“, Torkunov A., Rotfeld A. (eds.). *Belyje pjatna – černyje pjatna. Složnyje voprosy v rosijsko-polskich otnošenijach*, Moskva: Aspekt Press, 2010, p. 5–14.

⁴³ Tracevičiūtė R., „Šiuolaikinė Rusija neturi dėl ko atgailauti“, *Izinos.lt*, <<http://izinos.lt/izinos/Istorija/Siuolaikine-Rusija-neturi-del-ko-atgailauti>>, 2013 07 05.

Konfliktas tarp Estijos ir Maskvos 2007 m. pavasarį dėl bronzinio kareivio, paminklo Taline sovietiniams kariams, kovojusiems prieš nacių, taip pat neapsiribojo vien tik istorinių Antrojo pasaulinio karo interpretacijų dvikova. Nemaža dalis per Estijąėjusio rusų prekių tranzito buvo nukreipta į Latvijos uostus⁴⁴. Diplomatinis karas tarp Ukrainos ir Rusijos dėl Didžiojo badmečio (holodomoro) parodė, kad istorija nėra vien tik istorinių faktų interpretacijos ir ginčijamasi ne tiek dėl faktų, o kiek dėl politinio pasirinkimo ir geopolitinės ateities⁴⁵. Todėl neatsitiktinai šioje istorijoje Rusija taikė Ukrainai ne tik verbalines, bet ir kitokias spaudimo bei poveikio priemones, pavyzdžiui, energetiką ir konkrečiai dujų tranzitą.

Klausimas, kaip koreliuoja rusiškų dujų kainos Lietuvoje su pastarosios santykiuose su Rusija reguliariai keliamu okupacinės žalos atlyginimo klausimu ar 2008 m. vasarą Lietuvos Respublikos Seimo priimtu įstatymu, paskelbusiu nusikalstama veika sovietinės simbolikos naudojimą, būtų atskira tema. Jos kontekste įdomiai skambėtų ilgamečio Rusijos Federacijos prezidento administracijos patarėjo Glebo Pavlovskio tais pačiais metais ištartas teiginys, esą „istorijos politika yra vienintelė politikos forma“⁴⁶. Tiesa, tuo metu Rusijos prezidentu jau buvo Dmitrijus Medvedevas.

4. Dmitrijaus Medvedevo interliudija

Cituotą G. Pavlovskio frazę buvo galima vertinti ir kaip D. Medvedevo pasiryžimą tęsti pirmtako politiką. Tęstinumui įrodyti liudijimų netrūko.

Į Ukrainos prezidento V. Juščenkos pakvietimą 2008 m. lapkritį atvykti į holodomoro minėjimo renginius D. Medvedevas atsakė

⁴⁴ Stasiulaitis A., „‘Bronzinis kareivis’ tampa Rusijos verslo įkaitu“, *Verslo žinios*, 2007, Nr. 82, p. 8.

⁴⁵ Žurženko T., „Atminties geopolitika“, *Kultūros barai*, 2009, Nr. 5, p. 14.

⁴⁶ Pavlovsky G., „Plocho s pamiatu – plocho s politikoī“, *Ruskij žurnal*, <<http://www.russ.ru/pole/Ploho-s-pamyat-yu-ploho-s-politikoj>>, 2013 07 09.

griežta kritika. Rusijos prezidentas kolegai atsiuntė laišką, kuriame negailėjo kaltinimų istorijos falsifikavimu ir nacionalinių aistrų kursytumu⁴⁷. Kremlius demonstravo, kad politinis ginčas dėl holodomoro ir ateityje išliks įtemptas ir bus vienas esminių veiksmų, kurie lems Maskvos ir Kijevo santykius.

Po pusmečio D. Medvedevas sudarė Komisiją kovai su mėginimais falsifikuoti istoriją pažeidžiant Rusijos interesus. Komisijos pirmininku buvo patvirtintas Kremliaus administracijos vadovas Sergejus Naryškinas, įgaliotas vadovauti beveik trisdešimčiai įvairių institucijų (prezidento administracija, URM, FSB, Užsienio žvalgybos tarnyba, Saugumo taryba, Kultūros ir Teisingumo ministerijos, federalinė archyvų agentūra ir t. t.) atstovams. Prezidentinė komisija turėjo rinkti ir analizuoti informaciją, susijusią su istorijos faktų ir įvykių falsifikavimu, kuriuo siekiama pakenkti Rusijos tarptautiniam prestižui⁴⁸. Kadangi Komisija buvo sudaryta tuoj po Pergalės dienos minėjimo, manyta, kad naujoji institucija dėmesį telks į Antrojo pasaulinio karo istoriją. Kita vertus, paaiškėjo ir tai, kad komisija gali daugiau dėmesio skirti ne išsamesniam Rusijos istorijos tyrimui, bet gretimų valstybių istorijos interpretacijos kritikai.

Ne tik Vakaruose, bet ir Rusijoje Komisijos sudarymas sulaukė tiek nacionalistų, tiek proliberalų kritikos. Abiem stovykloms užkliuvo personalinė naujos institucijos sudėtis. Pavyzdžiui, M. Kolеровas reikalavo pašalinti TV laidų vedėją Nikolajų Svanidzę, raginusį Rusijos prezidentą pripažinti sovietinę Baltijos šalių okupaciją, o. A. Mileris – A. Diukovą. Baltiškąjį aspektą sustiprino ir dar viena aplinkybė, o būtent Rusijos nepaprastųjų situacijų ministro ir vieno iš valdančiosios partijos „Vieningoji Rusija“ vadovų Sergejaus Šoigu iniciatyva 2009 m. pradžioje įvesti baudžiamąją atsakomybę už

⁴⁷ Iškauskas Č., „Holodomoras: atstumas tarp tautų didėja“, [http://www/geopolitika.lt](http://www.geopolitika.lt), <<http://www.geopolitika.lt/?artc=2876>>, 2013 07 08.

⁴⁸ Žukovskis A., „D. Medvedevo istorikai perskaičiuoja karo aukas“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/dmedvedevo-istorikai-perskaiciuoja-karo-aukas.d?id=22453320>>, 2013 09 07.

SSRS pergalės Didžiajame Tėvynės kare neigimą. Valstybės Dūmoje buvo sudaryta darbo grupė atitinkamam įstatymo projektui parengti. Pagal vieną iš įstatymo projekto versijų jis turėjo būti taikomas buvusios SSRS teritorijoje, o svarstant projektą ne kartą minėtos Baltijos valstybės, kuriose „reabilituojamas nacizmas“⁴⁹. Ignoruodami įstatymo tarptautinės potekstės implikacijas galime tvirtinti, jog įstatymo paskirtis – ginti valstybės, o dar tiksliau, režimo, kurį daugelis laiko nusikalstamu, istorinę atmintį. Formaliai pačiai įstatymo idėjai vyriausybė pritarė, tačiau projektą grąžino tobulinti – tikslinti klausimą, už kokius konkrečius pasisakymus asmenys turi būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Apsispręsta įstatymo projekto svarstymus vilkinti. Tai buvo vienas pirmųjų ženklų, bylojančių apie pokyčius Rusijos istorijos politikoje.

Tradiciškai šis posūkis siejamas su D. Medvedevo vardu ir nuo 2009 m. rudens Rusijos prezidento retorikoje bei veiksmuose atsiradusiais akcentais, kuriuos suskubta įvardyti naująja *glasnost* politika ir bandymais tolti nuo putinizmo⁵⁰. Politinės sistemos Rusijoje evoliucijos galimybių vertinimai buvo skuboti ir klaidingi. Kalbant apie posūkį Rusijos istorijos politikoje – teisingi, nors empiriškai neįmanoma nustatyti, ar impulsą jam suteikė D. Medvedevas, ar ministras pirmininkas V. Putinas. Ši aplinkybė mažą mažiausiai byloja apie tokios politikos koordinavimo mechanizmus.

D. Medvedevas ir V. Putinas 2009 m. rugsėjo pradžioje paskelbė kelis pareiškimus.

Prezidento pasirašytas straipsnis „Pirmyn, Rusija!“ pasirodė rugsėjo 10 d. Straipsnyje aptartos besikaupinčios šalyje giluminės pro-

⁴⁹ „Rusijoje Medvedevo sudaryta komisija tirs „istorijos klastojimo“ faktus“, *15min.lt*, <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/rusijoje-medvedevo-sudaryta-komisija-tirs-istorijos-klastojimo-faktus-582-41683>>, 2013 07 09; Koposov, 2011.

⁵⁰ Aron L., „Dmitri Medvedev's Glasnost: The Pudding and the Proof“, *American Enterprise Institute*, <<http://www.aei.org/article/foreign-and-defense-policy/regional/europe/dmitri-medvedevs-glasnost-the-pudding-and-the-proof/>>, 2013 07 11.

blemos. Aštriai kritikuodamas korupciją Rusijoje, jos technologinį ir kitokį atsilikimą bei pasisakydamas už realią modernizaciją, D. Medvedevas palietė ir istorijos temą. Pasak prezidento, istorijos raidoje šalis pergyveno kelias didžias modernizacijas bangas – Petro Pirmojo ir sovietinę. Tačiau jos buvo prievartinės, žeminančios ir nusinešė milijonus tėvynainių gyvybių⁵¹. D. Medvedevas atmetė neseniai bandytą įdiegti A. Filipovo ir A. Danilino mokomųjų priemonių toną bei perspektyvą, pateikdamas ir moralinį rusiškosios valstybės raidos formos vertinimą. Prezidentas suabejojo N. Karamzino Rusijos istorijos interpretacijos tradicija.

Ministras pirmininkas rugsėjo 1 d. lankėsi Westerplatte, vietoje, kuri simbolizuoja Lenkijos kariuomenės pasipriešinimą nacių okupacijai. V. Putinas pasmerkė 1939 m. SSRS ir Vokietijos sutartį, pabrėžė istorinį susitaikymą kaip pagrindą partnerystei. Be to, viename iš pagrindinių Lenkijos dienraščių „Gazeta Wyborcza“ buvo paskelbtas jo vardu pasirašytas straipsnis iškalbingu pavadinimu „Istorijos puslapiai: pretekstas savitarpio pretenzijoms ar pagrindas susitaikymui ir partnerystei“⁵². V. Putinas siūlė antrąjį kelią. Istorijos dirvonuose buvo suaktyvinta Rusijos ir Lenkijos grupės, skirtos sudėtingiems šalių santykių istorijos klausimams nagrinėti, veikla, taip pat dokumentiškai skaidrėjo Katynės istorijos byla, o užsienio politikos sferoje stiprėjo Maskvos ir Varšuvos dialogas.

Spalio pabaigoje minint Politinių represijų aukų atminimo dieną D. Medvedevas pareiškė, kad jokia būdu negalima pateisinti J. Stalino vykdytų represijų ir „kad jokie laimėjimai, ambicijos negali būti pasiekiami žmonių vargų ir netekčių kaina. Niekas negali būti iškeliamas aukščiau už žmogaus gyvybę. Ir represijų negalima pateisinti <...>. Daug dėmesio skiriame kovai su istorijos falsifikacija. Dažnai matau, kad tą darome tik kalbėdami apie Antrąjį pasaulinį

⁵¹ Medvedev D., „Vperiod, Rosija“, *Prezident Rosij*, <<http://kremlin.ru/transcripts/5413>>, 2013 07 11.

⁵² Miller, 2011.

karą. Tačiau, atkuriant istorinę tiesą, lygiai taip pat svarbu nekurti jokių pateisinimų tiems, kurie naikino žmones. Neturėdami aiškaus savo prieštaringos istorijos suvokimo, negalėsime suprasti problemų ir sunkumų, su kuriais susiduria šiandieninė Rusija“⁵³. Panašiai kaip *glasnost* ir *perestroika*s laikais apeliuodamas į istorinės tiesos pagrindu formuotiną politinę kultūrą, D. Medvedevas aiškino, kad neįmanoma įtraukti moralinių vertybių ir pagarbos žmogaus teisėms neatpildžius kaltės už Stalino nusikaltimus ir neištaisius istorinių klaidų.

V. Putinas neatsiliko. 2009 m. gruodžio pradžioje vykusioje kasmetinėje spaudos konferencijoje ministras pirmininkas pripažino: „Buvo represijos. Tai faktas. Nuo to nukentėjo milijonai mūsų šalies piliečių. Toks valstybės valdymo metodas siekiant rezultato yra nepriimtinas <...>. Be abejo, šiuo laikotarpiu mes susidūrėme ne tik su asmens kultu, bet ir su didžiuliu nusikaltimu mūsų liaudžiai. Tai taip pat faktas. Ir mes neturime to pamiršti.“⁵⁴ Ministras pirmininkas pasmerkė stalinines represijas, tačiau J. Staliną apibendrintai įvertinti nesiryžo, primindamas pergalę prieš nacistinę Vokietiją. V. Putino kritika J. Stalino atžvilgiu buvo nuosaikesnė. Požiūris į J. Staliną Rusijoje tebebuvo nevienareikšmis. Apie tai interviu „Spiegel“ užsiminė ir D. Medvedevas, prisipažinęs, kad po pareiškimo Politinių represijų aukų atminimo dieną sulaukęs ir daug padėkų, bet ne mažiau ir kritikos. Oficialioji Rusija ėmėsi destalinizuoti istorijos politikos retoriką, tačiau tai nereiškė jos visiško desovietizavimo.

Rusijos lyderiai dar ne kartą pasmerkė Staliną, tiksliau, konkrečius jo nusikaltimus: Katynė, XX a. ketvirtąjo dešimtmečio ir pokario metų represijos. 2010 m. pavasarį lankydamasis JAV, D. Medvedevas būtent šiuos nusikaltimus daugiausia ir minėjo, tačiau apie SSRS kalbėjo atsargiau, primindamas jos lemiamą vaidmenį Antrąja-

⁵³ Medvedev D., „Pamiat o nacionalnykh tragedijach tak že sviashchenna kak pamiat o pobedach“, *Videoblog Dimitrija Medvedeva*, <<http://blog.da-medvedev.ru/post/35>>, 2013 07 11.

⁵⁴ Stasiulis S., „Stalinizmas Rusijos prezidento ir premjero lūpomis“, <http://www.geopolitika.lt>, <<http://www.geopolitika.lt/?artc=3786>>, 2013 07 11.

me pasauliniame kare⁵⁵. Šio vaidmens politinę svarbą ir toliau žymi garsiai švenčiami Pergalės dienos minėjimai. Užsieniui ją mėginama pateikti kaip Europą nuo nacizmo išgelbėjusios valstybės šventę, o pabrėžiant tos valstybės išlaisvinamąją ir stabilizuojantį vaidmenį, sugretinti buvusią ir esamą tarptautines situacijas. Be to, pergalę kare vis dažniau imta eksponuoti kaip visos sovietinės liaudies bendrų pastangų rezultata. Taip stengiamasi išlaikyti identitetines sąsajas su posovietine erdve ir siekti pritarimo tezei apie Rusijos vadovaujančią vaidmenį.

Abu Rusijos lyderiai ėmė pripažinti totalitarinį sovietinės sistemos pobūdį. Teiginys, palydėtas antistalininiais akcentais, silpnino sovietinio palikimo įtaką šalies viduje ir stiprino liberaliau nusiteikusius rusų elito sluoksnius. 2010 m. rudenį pasirodęs Maskvos valstybinio universiteto istorikų Aleksandro Vdovino ir Aleksandro Barsenkovo istorijos vadovėlis, kuriame buvo pateisinama J. Stalino politika, nedelsiant susilaukė nuožmios ne tik istorikų, bet ir Rusijos visuomenės rūmų kritikos. Universiteto Istorijos fakulteto dekanas buvo priverstas oficialiai atsiprašyti už savo kolegų darbą. Tais pačiais metais A. Danilovas, pagarsėjęs 2007 m. mokomųjų priemonių vienas iš sudarytojų, nebuvo išrinktas Rusijos istorijos instituto direktoriumi. 2011 m. kai kurie Pilietinės visuomenės ir žmogaus teisių tarybos prie Rusijos prezidento institucijos nariai inicijavo valstybinę programą, skirtą totalitarinio režimo aukoms atminti ir nacionaliam susitaikymui pasiekti. Priemonių plane numatyti ir konkursai naujoms istorijos mokymo priemonėms parengti⁵⁶. Antistalininio diskurso šalininkams reikštis buvo atvertos durys.

Rusijos lyderių teiginys apie totalitarizmą Sovietų Sąjungoje taip pat kėlė teigiamą įspūdį užsienyje. Neatsitiktinai nuo 2009 m. ru-

⁵⁵ „Russia's president criticizes Stalin, but not the USSR“, *Centre for Eastern Studies*, <<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/eastweek/2010-04-21/russia-s-president-criticises-stalin-not-ussr>>, 2013 07 11.

⁵⁶ „Rusijos istorijos vadovėlyje mėginama pateisinti Stalino politiką“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/rusijos-istorijos-vadovelyje-meginama-pateisinti-stalino-politika.d?id=36569107>>, 2013 07 24; Miller, 2011.

dens pastebėtas posūkis Rusijos istorijos politikoje buvo siejamas su tarptautinės politikos veiksniais, pirmiausia, naujomis JAV ir Rusijos santykių tendencijomis, pavadintais „perkrova“. Maskva priėmė Vašingtono pasiūlymą peržiūrėti santykius, imdamasi kurti konstruktyvaus partnerio įvaizdį. Destalinizacijos istorijos politikos retorikoje taikymas, susilaikymas nuo konfrontacijų istorijos klausimais ir perėjimas į bendradarbiavimą istorijos klausimais su Vakarais ir Rytų Europa, labiau niuansuotas požiūris į sovietinę praeitį, pripažįstant jos totalitarinę kilmę, bet neatsisakant koncepcijos apie SSRS fundamentalų ir pozityvų vaidmenį užtikrinant saugumą Europoje, demonstravo, kad konstruktyvumui kurti naudojamos ir istorijos politikos priemonės. 2010 m. vasarą kalbėdamas Rusijos diplomatiniam korpusui, D. Medvedevas pareiškė, kad atėjo metas Rusijos užsienio politikoje atsisakyti konfrontacijos bei stereotipų ir pereiti prie pragmatizmo⁵⁷. Santykiai su Lenkija buvo ryškus pragmatinio bendradarbiavimo įrodymas. Būta ir kitų pavyzdžių.

Su Norvegija buvo pasiektas pirminis susitarimas dėl jūrinės sienos, kurios delimitacijai trukdė istoriniai ginčai. D. Medvedevas apsilankė Holodomoro aukų 1932–1933 m. muziejuje Kijeve iš karto po to, kai Ukrainos prezidentas Viktoras Janukovičius išbraukė iš Europos Tarybos dienotvarkės holodomoro klausimą. Rusijos prezidento kvietimu 2010 m. pabaigoje Maskvoje lankėsi Latvijos prezidentas Valdis Zatleris. Tai buvo pirmasis Latvijos prezidento vizitas posovietinėje Rusijoje. Susitikimo metu buvo įkurta dvišalė komisija sovietinei Baltijos šalių okupacijai tirti. Rusija istorijos politikoje demonstravo konstruktyvią partnerystę. Antra vertus, negalima buvo nepastebėti ir to, kad Maskva ne visoms valstybėms Rusijos kaimynėms taikė vienodus istorijos politikos standartus.

Tuo metu, kai net Latvijai buvo pasiūlyta bendradarbiauti istorijos klausimais, Rusijos užsienio reikalų ministras Sergejus Lavrovas mokė savo kolegą iš Lietuvos Audronį Ažubalį atsisakyti kurso

⁵⁷ Sherlock, 2011.

įtvirtinti tiek šalyje, tiek Rusijos ir Lietuvos sąveikos darbotvarkėje iškreiptą įvairių istorinių XX a. įvykių traktavimą⁵⁸. Lietuvos pusei atsakius, kad santykiai su Rusija normalizuosis tik tada, kai ji pati objektyviai pažvelgs į savo istoriją, tapo aišku, jog pagrindo praeities vertinimų derinimui nepavyks surasti. 2011 m. pabaigoje Rusijos istorijos politikoje retorika tapo griežtesnė.

Konkrečiu Lietuvos, o ir kitų Baltijos valstybių atveju šią tendenciją ženklino Rusijos užsienio reikalų ministerijos Informacijos ir spaudos departamento 2011 m. lapkričio 17 d. paskelbtas dokumentas „TSRS užsienio politikos veiksmai Didžiojo tėvynės karo išvakarėse“. Jame tvirtinama, kad Baltijos valstybės prieš Antrąjį pasaulinį karą bendradarbiavo su nacistine Vokietija ir nesilaikė dvišalių susitikimų su Sovietų Sąjunga⁵⁹. Lietuvai įteikus protesto notą, konfrontacija sustiprėjo, o prognozės, kad Rusija negailės pastangų informaciniam karui istorijos klausimais plėtoti, tvirtinosi. Kaip pavyzdžius galima nurodyti ne tik atgijusias propagandines viešas diskusijas istorijos klausimais, bet ir atsigavusį A. Diukovą, kuris 2012 m. Maskvoje triukšmingai pristatė dar vieną savo rinkinį „Holokausto išvakarėse: Lietuvių aktyvistų frontas ir sovietinės represijos Lietuvoje 1940–1941 m.“

Batalijos istorijos politikos fronte rado atgarsį ir tarptautinėje politikoje, o konkrečiai Rusijos ir Europos Sąjungos dialoge dėl bevizio režimo. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto, ES konsultacinės institucijos, pirmininkas Henri Malosse'as be užuolankų atsakė į Rusijos „Interfax“ klausimą, kodėl nėra pažangos sprendžiant bevizio režimo klausimą. Pasak H. Malosse'o, pažangos nėra todėl, kad neišspręstos praeities problemos: „Susitaikymo procesas nieko nekainuoja, ir nėra jokių priežasčių Rusijai bijoti Lietuvos, Es-

⁵⁸ „Rusija ragina Lietuvą atsisakyti iškreipto XX a. įvykių traktavimo“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rusija-ragina-lietuva-atsisakyti-iskreipto-xx-a-ivykiu-traktavimo.d?id=34615489>>, 2013 07 24; Tracevičiūtė.

⁵⁹ „Lietuva Rusijos ambasadai įteikė notą dėl istorijos falsifikavimo“, *IQ*, <<http://iq.lt/lietuva/lietuva-iteike-nota-rusijai-del-istorijos-falsifikavimo/>>, 2013 07 24.

tijos bei Latvijos. Stenkitės, siekite susitaikymo. Pripažinkite Sovietų Sąjungos padarytas skriaudas, kadangi jos laikomos mūsų dienų Rusijos klaidomis.“⁶⁰ H. Malosse'as ragino Rusiją pakeisti savo istorijos politikos Baltijos šalių atžvilgiu akcentus. Klausimas būtų, ar 2011–2012 m. Rusijos istorijos politikos Baltijos valstybių atžvilgiu tono griežtėjimas buvo konjunktūrinis, ar atspindintis bendrą Rusijos istorijos politikos kontekstą. Pagrindą svarstyti šį klausimą teiktų 2012 m. įvykęs V. Putino pareigų pasikeitimo procesas ir jį lydėjusios kelios istorijos politikai priskirtinos tendencijos.

Laukiant prezidento inauguracijos, 2012 m. vasario mėnesį buvo paleista Komisija kovai su mėginimais falsifikuoti istoriją pažeidžiant Rusijos interesus. Po inauguracijos ir triukšmingo karinio parado Pergalės dienos proga pasirodė informacija apie sprendimą peržiūrėti mokyklinės Rusijos istorijos programas, siekiant užkirsti kelią valstybės interesams žala keliančioms jos falsifikacijoms. Po metų V. Putinas dar kartą pareiškė, kad būtina suvienodinti Rusijos istorijos vadovėlius. Pasak prezidento, jie turi būti „<...> parašyti laikantis vieningos koncepcijos, Rusijos istorijos vientisumo logikos, visų jos etapų tarpusavio sąveikos ir pagarbos visiems Rusijos praeities puslapiams“ ir parodyti, „kad Rusija buvo kuriama vienijant įvairias tautas, tradicijas ir kultūras“⁶¹. Prezidentas pasiūlė įtraukti į istorijos vadovėlių rengimą ir karo istorijos draugiją. Pastarosios kelios V. Putino pastabos vertos dėmesio.

Kol prezidentas ragino suvienodinti Rusijos vadovėlius, galinčius vienyti įvairias tautas, Sąjunginės Rusijos ir Baltarusijos valstybės sekretorius Grigorijus Raporta supažindino su dar viena idėja – pa-

⁶⁰ „Kas trukdo Lietuvai susitarti dėl bevizio režimo su Rusija“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kas-trukdo-lietuvai-susitarti-del-bevizio-rezimo-su-rusija.d?id=61948703>>, 2013 07 24.

⁶¹ Iškauskas Č., „Rusija vėl kyla į mūsų su istorijos klastotojais“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/ringas/abroad/ciskauskas-rusija-vel-kyla-i-musi-su-istorijos-klastotojais.d?id=58707197>> 2013 07 25; „V. Putinas reikalauja perrašyti istorijos vadovėlius“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/vputinas-reikalauja-perrašyti-istorijos-vadovelius.d?id=60713191>>, 2013 07 25.

rengti bendrą istorijos vadovėlį Sąjunginei Rusijos ir Baltarusijos valstybei. Ją pateikdamas, sekretorius, be kita ko, sakė: „Yra tam tikrų dalykų, kuriuos visuomenė priėmė, visuomenė juos supranta ir vertina, jie nekeičiami. Mes žinome, jeigu Didysis Tėvynės karas prasidėjo 1941 m. birželį – tai neginčijama. Mes žinome, kas yra agresorius, kas gynė savo teritoriją, žinome, kaip pasibaigė šis karas.“⁶² Akcentas į Antrąjį pasaulinį karą ir pergalę jame nebuvo atsitiktinis. V. Putino atgaivintų ypač pompastiškų Pergalės dienos minėjimų kontekste negalėjo nekilti abejonių dėl praktinių Maskvos pastangų išlaikyti identitетines sąsajas su artimąja posovietine erdve. Nors minėjimuose iš trečią kartą Rusijos prezidentu tapusio V. Putino lūpų skambančių raginimų modernizuoti gynybos pramonę taip, kaip tai buvo padaryta XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, J. Stalino vardas neišsprūdo, aliuzijų į galimą istorinės retorikos destalinizaciją kilti galėjo. Kita vertus, tai buvo galima suprasti ir kaip išpėjimą išorei apie galimus Rusijos užsienio politikos pokyčius. Regis, tuos pokyčius stimuliuo stringanti Rusijos ekonomika ir tarptautinės politikos vingiai, ypač permainingi santykiai su JAV.

Išvados

Posovietinė Rusija suvokia istorinės atminties svarbą, t. y. suvokia, kad istorinė atmintis ir jos formos priklauso nuo valstybės politikos. Rusijos istorijos politikos genezė rodo, kad šios politikos kryptis priklauso nuo šalies valdžios geopolitinio apsisprendimo. Šaltojo karo pabaiga nepajėgė paslėpti fundamentalių Europos ir Rusijos skirtumų. Liberalizmo ir demokratijos banga, užliejusi Vidurio ir Rytų Europą, kartu ir Rusijos Federaciją, B. Jelcino Rusijoje sukėlė įtampą, kurios tuometinė valdžia nesugebėjo įveikti istorijos politikos

⁶² „Gossektetar Sojuznogo gosudarstva chočet sozdat rosijsko – beloruskij učebnik istoriji“, *Regnum*, <<http://xn--c1adwdmv.xn--p1ai/news/fd-abroad/belarus/cultura/1662540.html>>, 2013 07 25.

priemonėmis artindama Rusiją prie Vakarų. V. Putinas ėmėsi ieškoti išeities ir ją surado. Išnaudodamas tarptautinės politikos pokyčius, jis kuria Rusijos kaip tarptautinės galios įvaizdį. Istorijos politika pajungiama šiam įvaizdžiui kurti.

V. Putino administracija istorijos politiką naudoja kaip įrankį vidaus ir užsienio politikai kurti. Ši aplinkybė rodo, kad Rusijos vidaus ir užsienio politikoje atsiradęs proliberalus, demokratinis požiūris pateko į konfliktą su iki sovietmečio pabaigos vyravusia istorijos samprata. Iki šiol Rusija nėra galutinai apsisprendusi, kaip turėtų derėti politikos ir istorijos supratimas. Aišku tik tai, kad šios šalies istorijos politika yra manipuliacinė, pajungta valdžios interesams. Norima sukurti ir įtvirtinti valstybinę politinę savimonę. B. Jelcino vadovaujama Rusija mėgino eiti kitu istorijos ir politikos santykių supratimo keliu. Istorijos politika buvo siejama su demokratinėmis institutų plėtra.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Aron L., „Dmitri Medvedev’s Glasnost: The Pudding and the Proof“, *American Enterprise Institute*, <<http://www.aei.org/article/foreign-and-defense-policy/regional/europe/dmitri-medvedevs-glasnost-the-pudding-and-the-proof/>>, 2013 07 11.

Digrytė E., „Iš M. Kolerovo lūpų – kaltinimai dėl revizionistinės politikos“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/is-mkolerovo-lupu-kaltinimai-del-revizionistines-politikos.d?id=23351220>>, 2013 06 14.

Gorenburg D., *The Politics of Russian History: Editor’s Introduction*, <<http://russiamil.wordpress.com/2010/10/25/>>, 2013 06 16.

Hill F., Gaddy C., „Putin and the Uses of History“, *The National Interest*, <<http://www.nationalinterest.org/article/putin-the-uses-history-6276?page=show>>, 2013 06 30.

Iškauskas Č., „Holodomoras: atstumas tarp tautų didėja“, *http://www.geopolitika.lt*, <<http://www.geopolitika.lt/?artc=2876>>, 2013 07 08.

Iškauskas Č., „Rusija vėl kyla į mūsų su istorijos klastotojais“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/ringas/abroad/ciskauskas-rusija-vel-kyla-i-musi-su-istorijos-klastotojais.d?id=58707197>>, 2013 07 25.

Kolesnikov A., *Menia Putin videli*, Moskva: Eksmo, 2005.

Koposov N., „‘The Armored Train of Memory’: The Politics of History in Post-Soviet Russia“, *Perspectives on History* 49 (1), 2011.

Kriaucionytė L., „Istorijos vaidmuo šiandieninėje Rusijos politikoje“, *http://*

www.geopolitika.lt, <http://www.geopolitika.lt/index.php/Http%20:/%20/%20www.foreignpolicy.com/articles/2012/05/24/http/www.rand.org/pubs/monographs/2004/RAND_MG112.pdf?artc=886>, 2013 07 05.

Laurinavičius Č., „Istorijos vaidmuo Lietuvos – Rusijos santykiuose“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006, p. 163–178.

Laurinavičius Č., Lopata R., „Valdžios perdavimas jau įvyko, o kas toliau?“, *Lietuvos rytas*, 2000, sausio 8.

Laurinavičius Č., Lopata R., Sirutavičius V., „Iš Kremliaus vėl girdėti didžiavalstybinės melodijos“, *Lietuvos rytas*, 2000, sausio 22.

Lopata R., „Istorijos politika ir politikos istorizavimas“, *Politologija* 4 (52), 2008, p. 87–103.

Lopata R., *Įkaito anatomija: Kaliningrado jubiliejaus byla*, Vilnius: Eugrimas, 2006.

Lopata R., *Politikai ir istorija: Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

Medvedev D., „Pamiat o nacionalnykh tragedijach tak že sviashchenna kak pamiat o pobedach“, *Videoblog Dimitrija Medvedeva*, <<http://blog.da-medvedev.ru/post/35>>, 2013 07 11.

Medvedev D., „Vperiod, Rosija“, *Prezident Rosij*, <<http://kremlin.ru/transcripts/5413>>, 2013 07 11.

Mileris A., pasisakymas diskusijoje „Kaip užbaigti SSRS istoriją“, 2008 balandžio 4 d., <<http://www.polit.ru/article/2008/04/24/istpamat/>>, 2013 06 17.

Miller A., „Russia: Politics and History. How It Is Done in Russia“, *Russia in Global Affairs*, <http://eng.globalaffairs.ru/number/Russia:_Politics_and_History-14896>, 2013 06 16.

Miller A., „The Labyrinths of Historical Policy“, *Russia in Global Affairs* 2, 2011.

Pavlovsky G., „Plocho s pamiatiu – plocho s politikoi“, *Ruskij žurnal*, <<http://www.russ.ru/pole/Ploho-s-pamyat-yu-ploho-s-politikoj>>, 2013 07 09.

Pomerantsev P., „Putin's Rasputin“, *London review of books*, <<http://www.lrb.co.uk/v33/n20/peter-pomerantsev/putins-rasputin>>, 2013 07 05.

Roginskij A., „Pamiat o stalinizme“, Labdaros draugija „Memorial“ (ed.), *S točki zrenija „Memoriala“... Zajavlenija i drugyje teksty 2007–2010 godov*, Moskva: Memorial, 2010.

Sherlock T., „Confronting the Stalinist Past: The Politics of Memory in Russia“, *The Washington Quarterly* 34 (2), 2011.

Sokolov N., „Vek surka, ili Kratkaja istorija kolovraschenija rosijskich uchebnikov istoriji“, *Polit.ru*, <<http://www.Polit.ru/article/2008/10/15/history>>, 2013 06 24.

Stasiulaitis A., „‘Bronzinis kareivis’ tampa Rusijos verslo įkaitu“, *Verslo žinios*, 2007, Nr. 82, p. 8.

Stasiulis S., „Stalinizmas Rusijos prezidento ir premjero lūpomis“, <http://www.geopolitika.lt>, <<http://www.geopolitika.lt/?artc=3786>>, 2013 07 11.

Šepetys N., Lietuvos vaizd(avimas) šiuolaikiniuose Rusijos istorijos vadovėliuose, *Lietuvos istorijos studijos* 22, 2008, p. 144–162.

Torkunov A., Rotfeld A., „Razmyšlenija o prošlom s mysliu o buduščem“, Torkunov A., Rotfeld A. (eds.), *Belyje pjatna – černyje pjatna. Složnyje voprosy v rosijsko-poljskich otnošenijach*, Moskva: Aspekt Press, 2010.

Tracevičiūtė R., „Šiuolaikinė Rusija neturi dėl ko atgailauti“, *Izinios.lt*, <<http://lzinios.lt/lzinios/Istorija/Siuolaikine-Rusija-neturi-del-ko-atgailauti>>, 2013 07 05.

Trenin D., „Russia's Spheres of Interest, not Influence“, *The Washington Quarterly* 32 (4), 2009.

Žukovskis A., „D. Medvedevo istorikai perskaičiuoja karo aukas“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/dmedvedevo-istorikai-perskaiciuoja-karo-aukas.d?id=22453320>>, 2013 07 09.

Žurženko T., „Atminties geopolitika“, *Kultūros barai*, 2009, Nr. 5, p. 14.

„Gossekretar Sojuznogo gosudarstva chočet sozdat rosijsko – beloruskij učebnik istoriji“, *Regnum*, <<http://xn--c1adwdmv.xn--p1ai/news/fd-abroad/belarus/cultura/1662540.html>>, 2013 07 25.

„Kas trukdo Lietuvai susitarti dėl bevizio režimo su Rusija“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kas-trukdo-lietuva-i-susitarti-del-bevizio-rezimo-su-rusija.d?id=61948703>>, 2013 07 24.

„Lietuva Rusijos ambasadai įteikė notą dėl istorijos falsifikavimo“, *IQ*, <<http://iq.lt/lietuva/lietuva-iteike-nota-rusijai-del-istorijos-falsifikavimo/>>, 2013 07 24.

„Rusija nedirbdama švenčia nacionalinę vienybės dieną“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/rusija-nedirbdama-svencia-nacionaline-vienybes-diena.d?id=14886993>>, 2013 07 05.

Katinas P., „Šventė su revanšo gaida“, <<http://www.xxamzius.lt>, <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2005/11/11/pasa_01.html>, 2013 07 05.

„Rusija ragina Lietuvą atsisakyti iškreipto XX a. įvykių traktavimo“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rusija-ragina-lietuva-atsisakyti-iskreipto-xx-a-ivykiu-traktavimo.d?id=34615489>>, 2013 07 24.

„Rusijoje Medvedevo sudaryta komisija tirs „istorijos klastojimo“ faktus“, *15min.lt*, <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/rusijoje-medvedevo-sudaryta-komisija-tirs-istorijos-klastojimo-faktus-582-41683>>, 2013 07 09.

„Rusijos istorijos vadovėlyje mėginama pateisinti Stalino politiką“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/rusijos-istorijos-vadovelyje-meginama-pateisinti-stalino-politika.d?id=36569107>>, 2013 07 24.

„Russia's president criticizes Stalin, but not the USSR“, *Centre for Eastern studies*, <<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/eastweek/2010-04-21/russia-s-president-criticises-stalin-not-ussr>>, 2013 07 11.

„V. Putinas reikalauja perrašyti istorijos vadovėlius“, *Delfi*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/vputinas-reikalauja-perrasyti-istorijos-vadovelius.d?id=60713191>>, 2013 07 25.

*SUMMARY**RUSSIA'S POLITICS OF HISTORY*

Lithuanian authors have challenges to study Russia's politics of history. The analysis is complicated because of a few factors. Diplomatic disputes and informative wars between Lithuania and Russia concerning historical questions have encouraged researches by historians but not by political scientists. In Lithuania, the questions of who and how is forming the history politics of Russia, what is its content and the function it accomplishes, remain unexamined. The analysis is further complicated by disagreement among Russian political scientists, historians, journalists, and politicians over the existence of such politics.

The present analysis demonstrates that post-soviet Russia perceives the importance of historical memory, i.e. it understands that historical memory and its forms depend on the states' politics. Russia's political history genesis testifies that trends of such politics depend on the geopolitical orientation of its government. The end of the Cold War did not manage to conceal the fundamental differences between Europe and Russia. The wave of liberalism and democracy, which spread over Central and Eastern Europe as well as Russian Federation, has caused tension in Russia ruled by B. Yeltsin. Yeltsin's Russia was not able to tackle this problem by using measures of history politics in order to lessen the distance between Russia and the West. V. Putin undertook to find the solution to this situation, and he did. By using changes of international politics, he builds the image of Russia as a great power. Politics of history are subordinated to build this image; also, it is used as an instrument in domestic politics. The history politics of Russia has taken the shape of a manipulative form and serves the interests of V. Putins's power.